MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

GEMEENTE BAARN

Ir. W. van der Hamsvoord
Drs. J.C. van 't Hof
Drs. M. Kooiman
Drs. M. Laman

c PROVINCIE UTRECHT DIENST RUIMTE EN GROEN 1991

VOORWOORD

Voor U ligt het rapport betreffende de gemeente De Bilt van het Monumenten Inventarisatie Project in de provincie Utrecht. Mede dankzij de inbreng van de gemeente De Bilt en vele van haar inwoners treft U in dit rapport een schat aan gegevens over gebouwen, gebieden en andere cultuurhistorisch waardevolle elementen aan.

Het Monumenten Inventarisatie Project is een initiatief van de rijksoverheid om binnen een korte periode (1987-1992) een landelijk overzicht te verkrijgen van de jongere bouwkunst en stedebouw tussen 1850 en 1940. De uitvoering van dit project is in handen gelegd van de provincies en de vier grote steden. De Provincie Utrecht heeft een aanzienlijke bijdrage geleverd aan het M.I.P. door ook de oudere bouwkunst van vóór 1850 te inventariseren volgens de standaard-methodiek. Op deze wijze kan een complete en geautomatiseerde databank van alle cultuurhistorisch waardevolle elementen opgebouwd worden.

De breed opgezette inventarisatie per gemeente dient als basis voor een nadere selectie ten behoeve van plaatsing op de rijksmonumentenlijst, een procedure die na 1992 zal gaan plaats vinden.

In meer algemene zin vormt het M.I.P. een uitgangspunt voor het beleid van de drie overheden ten aanzien van monumentenzorg, stadsvernieuwing en ruimtelijke ordening. Het kan dienen als materiaal voor publicaties in zowel toeristische als wetenschappelijke sfeer. In de laatste plaats, kan dit onderzoek bijdragen aan de kennis van en de waardering voor ons cultureel erfgoed.

mr D. H. Kok
Lid van Gedeputeerde Staten van
Utrecht

INHOUDSOPGAVE

Verantwoording 5

DEEL A
BESCHRIJVING VAN DE HISTORISCH RUIMTELIJKE ONTWIKKELING 7

1 Inleiding 9

2 Bodemgesteldheid en afwatering 10

3 Occupatie en ruimtelijke ontwikkeling tot 1850 12
3.1 Vroege bewoning 12
3.2 Middeleeuwse ontginning 12
3.3 Grondgebruik 12
3.3.1 Agrarisch grondgebruik 12
3.3.2 Bebossing 13
3.3.3 Turfwinning 13
3.4 Infrastructuur 14
3.4.1 Landwegen 14
3.4.2 Waterwegen 14
3.5 Nederzettingen 15
3.5.1 Baarn 15
3.5.2 Eembrugge en Lage Vuursche 15
3.5.3 Verspreide bebouwing 16

4 Ruimtelijke ontwikkeling 1850-1940 21
4.1 Ruimtelijke structuur omstreeks 1850 21
4.2 Grondgebruik 21
4.3 Infrastructuur 22
4.3.1 Landwegen 22
4.3.2 Waterwegen 22
4.3.3 Spoor- en tramwegen 22
4.4 Nederzettingen 23
4.4.1 Baarn 23
4.4.2 Eembrugge en Lage Vuursche 27
4.4.3 Verspreide bebouwing 27

5 Recente ruimtelijke ontwikkelingen 36

DEEL B INVENTARISATIE 37

1 Stedebouwkundige typologie 38
1.1 Gebieden binnen de bebouwde kom 38
1.1.1 Dorpskern vóór 1850 38
1.1.2 Dorpsgebieden 1850-1940 38
1.1.3 Villagebieden 1850-1940 38
1.1.4 Sociale woningbouwgebieden 40
1.1.5 Buitenplaatsen vóór 1850 en 1850-1940 40
1.1.6 (Openbare) groengebieden 41
1.2 Gebieden buiten de bebouwde kom 41
1.2.1 Los gestructureerde nederzettingen vóór 1850 41

2 Gebieden met bijzondere waarden 42
2.1 Inleiding 42
2.2 Inventarisatie gebieden met bijzondere waarden 44
2.2.1 Groeneveld 45
2.2.2 Wilhelminapark 47
2.2.3 Het Rode Dorp 50
2.2.4 Pekingtuin 52
2.2.5 Cantonspark 55
2.2.6 Prins Hendrikpark 57
2.2.7 Soestdijk/De Eult 59
2.2.8 Lage Vuursche 62
2.2.9 Pijnenburg 64
2.2.10 Rusthoek en Benthuys 66

3 Archeologische terreinen 68

4 Bouwkundige typologie 69
4.1 Voorwerpen op velden, pleinen en straten 69
4.2 Kerkelijke gebouwen en bijzondere onderdelen daarvan, alsmede woningen voor kerkelijke functionarissen 69
4.3 Uitvaartcentra en begraafplaatsen 69
4.4 Handels- en kantoorgebouwen en gebouwen voor transport en opslag 70
4.5 Gebouwen van liefdadigheid, gezondheidszorg, wetenschap en cultuur 70
4.6 Gebouwen voor sport, recreatie, vereniging, vergadering en horeca 71
4.7 Kastelen, landhuizen, buitenplaatsen, historische parken en tuinen en daarbij behorende bijgebouwen en objecten 71
4.8 Woningen en woningbouwcomplexen 74
4.9 Boerderijen 77
4.10 Bedrijfsgebouwen 77

5 Inventarisatie van bouwkundige objecten 78
5.1 Toelichting 78
5.2 Objectinventarisatie 1

LITERATUUR EN BRONNEN

BIJLAGEN

Adressenlijst opgenomen objecten

VERANTWOORDING

Dit rapport verschijnt in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project in de provincie Utrecht. Het betreft de gemeente Baarn, die deel uitmaakt van het inventarisatie-gebied Utrechtse Heuvelrug.

De opzet, indeling en gevolgde methodiek zijn in globale zin conform de richtlijnen, die door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn opgesteld. Op enkele punten is er sprake van een aanvulling of uitbreiding. Zo is er relatief meer aandacht besteed aan de occupatie en de ruimtelijke ontwikkeling in de periode vóór 1850. Een vergelijkbare uitbreiding betreft de objectinventarisatie zelf. De inventarisatie behelst ook de beschrijving en documentatie van cultuurhistorisch waardevolle objecten uit de periode vóór 1850, inclusief de reeds beschermde monumenten.

Het rapport bestaat uit twee delen: deel A geeft een beschrijving van de historisch-ruimtelijke ontwikkeling in drie perioden (vóór 1850, 1850-1940, 1940-heden) en deel B bevat de eigenlijke inventarisatie. Hoofdmoot van deel B vormt de object-inventarisatie. Daaraan voorafgaand worden achtereenvolgens beschreven de stedebouwkundige typologie, de gebieden met bijzondere waarden, de archeologische terreinen (volgens opgave R.O.B.), de historisch-landschappelijke elementen en de bouwkundige typologie.

Als bijlage treft U aan een alfabetische adressenlijst van alle opgenomen objecten, zowel die van vóór 1850 als die uit de periode 1850-1940, inclusief de reeds beschermde rijksmonumenten. Bij ieder adres is het bouwtype vermeld alsmede een voorselectie in drie categoriëen. Op basis van een aantal criteria is aan het MIP deze nadere selectie toegevoegd om binnen de brede inventarisatie een gedifferentiëerd monumentenbeleid te kunnen voeren: categorie 1 bevat de meest waardevolle panden en kan een uitgangspunt zijn voor de selectie op rijksniveau. Tevens zijn dit de potentiële gemeentelijke monumenten, die aangevuld kunnen worden met objecten uit categorie 2, zeker wanneer deze zich in gebieden met "bijzondere waarden" bevinden. Categorie 3 zijn objecten die enige cultuur-historische waarde bezitten en van ondersteunende betekenis zijn, met name binnen de genoemde gebieden. Deze objecten zijn niet "zwaar" genoeg voor een stringente bescherming maar dienen eerder betrokken te worden bij het ruimtelijkordeningsbeleid en het welstandstoezicht.

Drs. R.K.M. Blijdenstijn,
Projectleider MIP,
Provincie Utrecht.

DEEL A BESCHRIJVING VAN DE HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

1 INLEIDING

De gemeente Baarn ligt in het noordoosten van de provincie Utrecht en behoort tot de regio Heuvelrug van het Monumenten Inventarisatie Project (afb. 1). De gemeente telt zo,n 25.000 inwoners.

Het grondgebied van Baarn ligt voor het grootste deel in het zandgebied van de Heuvelrug en voor een klein deel in het veengebied van Eemland.

De gemeente telt drie woonkernen: het (villa)dorp Baarn, het gehucht Lage Vuursche en de buurtschap Eembrugge. Daarnaast wordt een belangrijk deel van het grondgebied ingenomen door enkele landgoederen en buitenplaatsen, zoals Paleis Soestdijk en het huis Groeneveld, met de bijbehorende parken en bossen.

Bij de gemeentelijke indeling van 1815 werden twee gemeenten gevormd uit de de vroegere gerechten (van oorsprong middeleeuwse bestuurlijke en juridische eenheden) van Baarn en De Vuursche. Bij de gemeente Baarn hoorde ook Eembrugge. De gemeente De Vuursche werd in 1857 bij Baarn gevoegd.

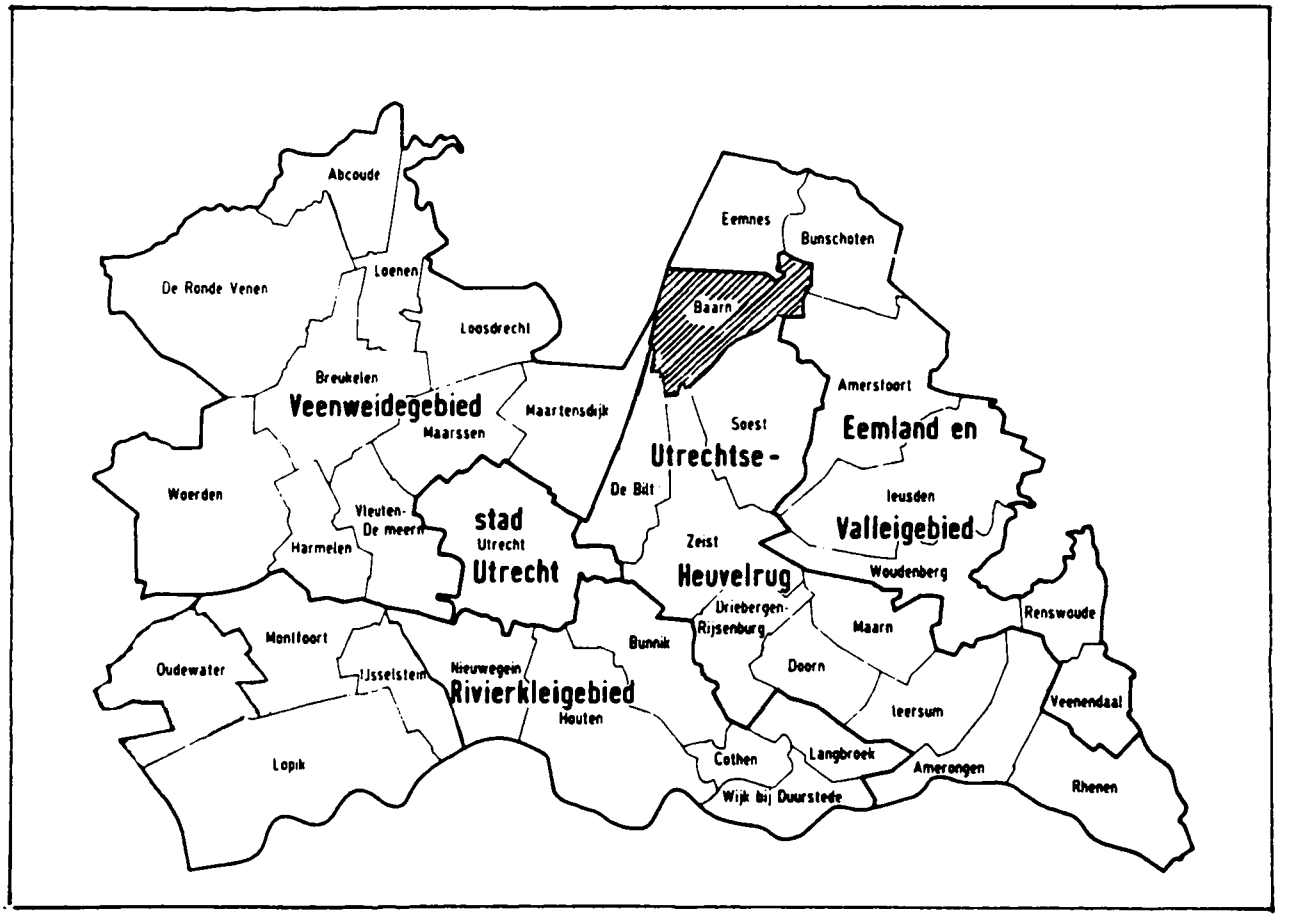

Afb. 1. Gebiedsindeling van het Monumenten Inventarisatie Project provincie Utrecht.

2 BODEMGESTELDHEID EN AFWATERING (afb. 2)

Het grootste deel van het grondgebied van de gemeente Baarn bestaat uit pleistocene (vóór het einde van de ijstijden afgezette) zandgronden, met name podzolgronden die gekenmerkt worden door een vrij geringe bodemvruchtbaarheid. Om deze gronden geschikt te maken voor akkerbouw werden ze vanaf de Middeleeuwen bemest met plaggen vermengd met stalmest. De aldus in de loop der eeuwen opgehoogde bouwlanden (essen of engen, zie 3.3) zijn, mits voorzien van een ophogingsdek dikker dan 40 cm, op de bodemkaart te herkennen als hoge enkeerdgronden. Het Baarnse oude bouwland is voor een deel overbouwd en niet meer herkenbaar. Ten zuiden en ten zuidwesten van het dorp en bij Lage Vuursche zijn echter nog enkele escomplexen aanwezig, die nu echter grotendeels bebost zijn.

Stuifzanden komen voor waar de vegetatie in het verleden, door toedoen van de mens (overbeweiding, strooisel- en plaggenwinning), is verdwenen. Ten westen en ten zuidwesten van Baarn liggen twee (inmiddels weer beboste) dekzandruggen.

Langs de Eem liggen jonge zeekleigronden, afgezet in de Middeleeuwen vanuit de Zuiderzee, en daarachter veengronden. In geologisch opzicht hoort dit deel van de gemeente meer bij het Eemnesser veenweidegebied dan bij de Heuvelrug.

De afwatering van het gebied vindt van oudsher plaats op de Eem, ten westen van de rivier via de Drakenburgergracht en de Pijnenburgergrift, ten oosten via de Zeldersewetering en de Haarsewetereing.

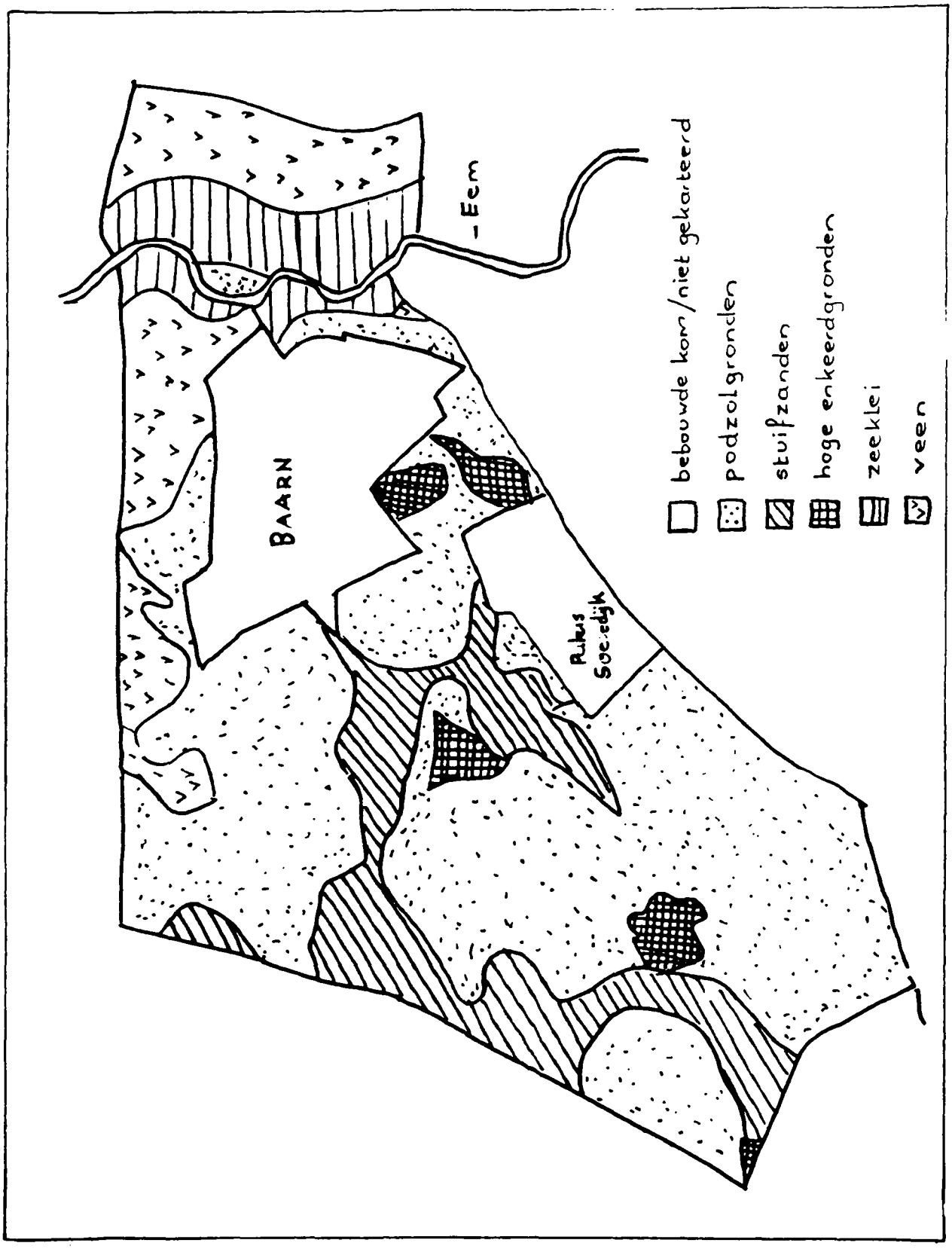

Afb. 2. Globale bodemkaart van de omgeving van Baarn.

3 OCCUPATIE EN RUIMTELIJKE ONTWIKKELING TOT 1850

3.1 VROEGE BEWONING

De flanken van de Utrechtse Heuvelrug waren reeds in de prehistorie bewoond (zie Regiobeschrijving), zo ook het Baarnse gebied. Op een aantal plaatsen zijn bewoningssporen aangetroffen, waarbij het met name gaat om uit het Neolithicum en latere perioden daterende grafheuvels (zie deel B, par. 3.1).

3.2 MIDDELEEUWSE ONTGINNING

De Middeleeuwse nederzettingen op de Heuvelrug werden gevormd door kleine agrarische gemeenschappen die in hoge mate zelfvoorzienend waren. Het landbouwsysteem was gebaseerd op een gemengde agrarische bedrijfsvoering. Dit hield in dat ieder bedrijf over bouwland beschikte en daarnaast enig vee bezat. Na het jaar duizend kwam het accent steeds sterker op akkerbouw te liggen. In deze periode ontstonden grote akkercomplexen, in Utrecht stonden deze bekend als 'eng'. (De term es wordt gebruikt als algemene benaming voor deze bouwlanden.)

De terreingesteldheid van de Utrechtse Heuvelrug bood slechts beperkte mogelijkheden tot het aanleggen van bouwlanden. De hogere terreingedeelten waren ongeschikt om als akkerland te benutten. Slechts een langgerekte zone middelhoge gronden langs de flanken van de stuwwallen was hiertoe geschikt. Voorbeelden van (voormalige) engen zijn te vinden in de directe omgeving van de middeleeuwse nederzettingen, zoals Amerongen, Leersum en Zeist. De engen van Soest en Baarn die op ge'soleerde heuvels werden aangelegd hebben een meer ronde vorm.

Zowel de hoger gelegen bossen als lager gelegen broekgronden werden aanvankelijk niet in ontginning genomen. Wel werden ze onder meer gebruikt om vee te weiden.

Het in Eemland gelegen deel van het Baarnse grondgebied (liggend ten oosten van de Eem) werd vermoedelijk in de 12de eeuw ontgonnen, met als ontginningsbasis de rivier en als achterwetering de Achtereemlandsewetering. Het gebied werd met een opstrekkende strokenverkaveling ingericht.

3.3 GRONDGEBRUIK

3.3.1 Agrarisch grondgebruik

Binnen het landbouwsysteem dat in de late Middeleeuwen tot ontwikkeling was gekomen en dat was gebaseerd op een gemengde bedrijfsvoering, was het grondgebruik sterk gerelateerd aan de terreingesteldheid. Het dichtst bij de bebouwing lagen de bouwlanden. De hogere delen van de Heuvelrug waren ongeschikt om als hooiland of bouwland gebruikt te worden; ze bestonden voornamelijk uit heideterrein en werden gebruikt voor extensieve beweiding (schapen) en om plaggen en hout te winnen. Om de

vruchtbaarheid van de akkers op peil te houden werd, naast het toepassen van andere vormen van bemesting, al vroeg de methode van het opbrengen van stalmest (met heideplaggen vermengde mest), de zogenaamde potstalbemesting toegepast. Deze bemestingstechniek leidde op den duur tot een aanzienlijke ophoging van het bouwland.

Het Baarnse bouwland wordt in 1815 omschreven als 'hoge zandgronden en van geene qualiteit' ((*Utr.1815*, p.25-27). Op de gronden langs de Eem had zich inmiddels een verschuiving voorgedaan van akkerbouw naar grasland. De verplaatsing hield verband met de eigenschappen van de bodem. De ontwatering van het veen en het gebruik als akkerland hadden bodemdaling tot gevolg. Akkerbouw was na verloop van tijd op de eerst ontgonnen gronden niet meer mogelijk. Het bouwland-areaal verschoof aldus van oost naar west. Het eerdere bouwland werd als grasland in gebruik genomen.

3.3.2 Bebossing

Vanaf de 17de eeuw kwam steeds meer grond op de Heuvelrug in handen van de bezitters van buitenplaatsen en ontstonden uitgestrekte landgoederen. De landgoedeigenaren begonnen in de 18de eeuw de in hun bezit zijnde heidevelden te herbebossen. Een voorbeeld is het landgoed De Eult, dat in 1758 bij Soestdijk werd gevoegd, zodat het grondgebied van dit landgoed zich voortaan tot het dorp uitstrekte. Direct na de aankoop werd begonnen met de aanleg van het Baarnse Bos. Een voorbeeld van bebossing in de 19de eeuw is het landgoed Drakestein. Rond 1848 begond de eigenaar van Drakestein zijn heidevelden te bebossen.

3.3.3 Turfwinning

In de 10de eeuw had de keizer van het Duitse Rijk, Otto I, bezit in de Vuursche bossen, dat hij aan de Utrechtse bisschop Balderik schonk. Rond 1085 schonk de bisschop een deel van het bezit aan het Utrechtse kapittel van Sint Jan en in 1239 kreeg het kapittel nog een naburig gebied in leen. Er werd een begin met de turfwinning gemaakt.

De bezitter van het Baarnse Drakenburg, Wernar van Drakenburg, pachtte in 1359 en 1360 veen bij de Vuursche van het kapittel van St. Jan. Sinds 1340 had hij al veen in bezit bij Groeneveld. Hierdoor beheerste hij het grootste deel van het gebied tusen Baarn, De Bilt, Maartensdijk en Hilversum, dat hij voor een deel door middel van vervening exploiteerde. Niet duidelijk is opwelke schaal verveend is en tot wanneer de exploitatie heeft voortgeduurd.

3.4 INFRASTRUCTUUR

3.4.1 Landwegen

Tot ver in de 19de eeuw bestond het hoofdwegennet van Baarn uit slechts enkele verbindingen. In de eerste plaats was de ongeveer oost-west lopende weg vanaf de Eem over Eembrugge, Baarn, en de Hoge Vuursche van belang. In het Baarnse Bos lag de kruising met de eveneens belangrijke noord-zuid lopende weg van Eemnes naar Soestdijk. De Lage Vuursche was via een noord-zuid lopende weg verbonden met de eerstgenoemde weg en met de weg langs de Pijnenburgergrift (zie hieronder).

De overige wegen waren van secundair belang en verbonden de verschillende nederzettingen en ontsloten de bouwland- en heidegebieden.

Een aantal nieuwe wegen werd aangelegd in de 17e en 18de eeuw, als onderdeel van de 'formele' aanleg van de buitenplaatsen De Eult en Soestdijk (zie ook 3.5.3). De bezitter van de Eult, de Amsterdamse burgemeester W.G. Deutz, begon in 1733 met de verfraaiing van zijn bezit, dat aanvankelijk grotendeels uit heide bestond. Hij liet een lange bomenlaan aanleggen, de (later zo genoemde) Amsterdamsestraatweg, vervolgens de (later zo genoemde) Van Heutzlaan tussen de Koningslaan en de Amsterdamsestraatweg, en tenslotte de Torenlaan van het landhuis naar de dorpskern. De Koningslaan was door Willem III, de eigenaar van Soestdijk, aangelegd als oprijlaan naar het slot. Al deze lanen zijn nu nog geheel of gedeeltelijk aanwezig.

In 1758 werd, als vermeld, het landgoed De Eult bij Soestdijk gevoegd en werd begonnen met de aanleg van het Baarnse Bos. Als centale as werd de Wittelaan, die tot de Molenweg doorliep, aangelegd. Op de laan werd de Grote Kom geprojecteerd, het punt van waaruit 6 lanen in het bos gelegd werden, omsloten door een rechthoekig lanenstelsel (nog aanwezig).

3.4.2 Waterwegen

De Eem kampte voortdurend met verzanding, veroorzaakt door de zandaanvoer van de beken die de rivier voedden. Maatregelen hiertegen werden onder andere door Karel V in 1554 genomen: het riviergedeelte tussen Amersfoort en Soest werd uitgediept en verbeterd. De aanleg van sluizen bij Amersfoort, die het zand tegenhielden, had een groter effect, al bleef de Eem een slecht bevaarbare rivier.

Een tweede probleem was de opstuwing bij storm van Zuiderzeewater bij de monding van de Eem: tal van overstromingen waren het gevolg. Onder andere in 1514, 1532 en 1570 vonden overstromingen plaats, die met name Eembrugge troffen.

Het kapittel van St. Jan te Utrecht, dat het gebied van de Vuursche in leen had, liet in 1239 een kanaal naar de Eem graven, de Pijnenburger- of Praamgracht, ter afvoer van de bij de Vuursche gewonnen turf. Een soortgelijk water is de Drakenburgergracht, aangelegd in de 13de eeuw door de heer van het huis Drakenburg en eveneens bestemd voor de turfafvoer.

De Pijnenburgergracht zou deel uit gaan maken van de Vecht-Eem-verbinding, waaraan tussen 1835 en 1869 is gewerkt: nu het Tienhovensch Kanaal. Het kanaal moest, vanuit westelijke richting komend, aansluiten op de Pijnenburgergracht, maar is niet verder in oostelijke richting doorgetrokken dan tot onder Hilversum.

3.5 NEDERZETTINGEN

3.5.1 Baarn

Vermoedelijk kreeg Baarn rond 1350 stadsrechten van de Utrechtse landsheer, de bisschop. De verlening hield wellicht verband met de ligging van Baarn in het periodiek omstreden Utrechts-Hollandse grensgebied. Door stadsrechtverlening hoopten de landsheren plaatsen aan zich te binden, die mogelijk uit zouden groeien tot economische, militaire en politieke steunpunten.

Het stadsrecht werd in 1426 en in 1457 vernieuwd. Kort hierop, in 1481, werd Baarn door plunderende Hollandse troepen verwoest. Hierdoor en door afwezigheid van een voldoende economisch potentieel groeide het dorp niet uit. Het stadsrecht was een papieren zaak, Baarn bleef een agrarisch dorpje. In 1560 telde het dorp vermoedelijk slechts 57 huizen en 300 inwoners (Pluim, 1932, p.143). Akkerbouw, met de bijbehorende schapenteelt, was de belangrijkste bestaansbron.

In 1750 bedroeg het inwonertal 350. In 1795 woonden er 440 mensen in Baarn, waaronder 175 in de toenmalige gemeente De Vuursche.

Rond 1815 was Baarn nog steeds een kleine nederzetting met de opbouw van een esdorp. De boerderijen waren gesitueerd aan de randen van de bouwlanden, waarlangs ook de wegen liepen. Bij de Brink, waar de kerk stond, was enige verdichting opgetreden: woonhuizen, een raadhuis, enkele herbergen e.d. Deze situatie is weergegeven op het kadastraal minuutplan van omstreeks 1832 (zie afb. 3).

De gemeente Baarn, waartoe ook Eembrugge behoorde, telde in 1815 209 huizen, het inwonertal bedroeg 1199. Er waren 6 buitenplaatsen en 3 kerken (2 NH, 1 RK).

Veel inwoners van Baarn werkten op de door de Amsterdamse koopman Reinhard Scherenberg in 1802 gestichte tapijtfabriek (niet duidelijk is waarom de fabriek juist in Baarn is gesticht). Daarnaast woonde er een aantal ambachtslieden in de gemeente (timmerlieden, wagenmakers, smeden e.d.). Het landbouwsysteem met akkers, graslanden en woeste grond (heide-potstal-systeeem) functioneerde nog, maar de buitenplaatsen en landgoederen slokten steeds meer heidevelden op.

3.5.2 Eembrugge en Lage Vuursche

Eembrugge

De kerk van Eembrugge wordt voor het eerst in 1254 in de bronnen vermeld. In 1300 wordt een oorkonde bezegeld met 'onser stat seghel van Eemebrucghe'. Kennelijk had de nederzetting inmiddels

stadsrechten verkregen, vermoedelijk vanwege de strategische ligging. Uitgroei van de nederzetting of zelfs maar ommuring of een andere vorm van versterking vond niet plaats.

Het dorp lag bij het huis Ter Eem dat op de grens van Utrecht en Holland lag en voor Amersfoort van belang was in verband met het open houden van de Eem. Het huis lag op de rechteroever van de rivier en bestond al vóór 1252.

Kasteel en dorp hadden diverse malen te lijden van de twisten tussen Utrecht en Holland. In 1552 vond sloop plaats van het kasteel, maar later werd het weer opgebouwd. Begin 18de eeuw was er van het gebouw niet veel meer over dan een puinhoop, nu is nog slechts de lokatie bewaard (zie Deel B, par 3.1).

De kerk van Eembrugge ging bij een overstroming in 1703 verloren, en werd niet weer opgebouwd. In 1748 stonden er in het dorp 58 huizen (Teg. St. p. 257).

Het kadastraal minuutplan van 1832 laat zien hoe klein het dorp toen was. Het bestond uit niet meer dan een handvol boerderijen en enkele woonhuizen ter weerszijden van de westelijke Eemdijk, vlakbij de brug (afb. 4).

Lage Vuursche

In 1362 liet Wernar van Drakenburg het huis Drakestein bouwen (de voorganger van het huidige huis).

Het dorpje Lage Vuursche werd in feite pas rond 1640 gesticht als kasteelgehucht. Gerard van Reede liet, nadat hij de heerlijkheid de Vuursche met inbegrip van het huis Drakestein had ge'rfd, een nieuw 'kasteel' bouwen en een kerk, een boerderij annex rechthuis, een molen, een school met onderwijzerswoning en een aantal personeelswoningen. De kerk werd in 1659 ingewijd.

Ruimtelijke ontwikkeling vond verder niet plaats in het dorpje, slechts enkele woningen werden erbij gebouwd of vernieuwd.

Het kadastraal minuutplan van 1832 laat het dorpje zien. Lage Vuursche bestond toen uit niet meer dan een enkele straat (de huidige Dorpsstraat), de kerk en het huis Drakestein (afb. 5).

3.5.3 Verspreide bebouwing

verspreide bebouwing

Tot ver in de 19de eeuw werd buiten de drie kernen (Baarn, Lage Vuursche, Eembrugge) nauwelijks gewoond in het Baarnse gebied. De heide (het latere bos) bleef vrijwel onbewoond. Slechts aan de interlokale wegen werd hier en daar een huis of een herberg gebouwd, en aan de Eem stonden enkele boerderijen,

Met het in trek komen van de hogere zandgronden nam het aantal buitenplaatsen in het gebied toe (zie hieronder). In de buurt van de buitenplaatsen verrezen huizen voor het personeel. Een voorbeeld hiervan waren de Zes Woningen, gebouwd voor personeel van Buitenzorg.

bijzondere bebouwing

Vanaf de 17de eeuw nam het aantal buitenplaatsen op de Utrechtse Heuvelrug toe, de grootste groei vond in de 18de eeuw plaats (zie regio-beschrijving, par. 3.5.5) toen ook de hoger gelegen delen

van de Heuvelrug in trek kwamen. Dit hield verband met de opkomende 'landschappstijl' in de tuinaanleg, waarbij gestreefd werd naar de nabootsing van een natuurlijk landschap, met relief, waterloopjes, boomgroepen enz. Het gebied op de Heuvelrug leende zich hier meer voor dan de omliggende vlakke gebieden, zoals de aan het Eemland grenzende strook waar de oudere Baarnse buitens liggen. Ook begonnen in deze periode de eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen en rijke stedelingen die dat wilden worden zich te interesseren voor bosbouw op de zandgronden (de heidevelden die gedeeltelijk in gebruik waren om plaggen te steken en schapen te weiden). Van Baarn ging extra aantrekkingskracht uit door de aanwezigheid van Paleis Soestdijk, het gehele gebied kreeg als vestigingsplaats hierdoor een hogere status.

Van de oudere buitens op de grens van zand en veen zijn Drakenburg, Drakenstein (zie 3.5.2), Groeneveld, Pijnenburg en De Eult de belangrijkste (afb. 6). Het huis Drakenburg is hiervoor al ter sprake gekomen (zie 3.4.2, 3.5.2), het werd rond 1320 door Wernar van Drakenburg gesticht. Diens zoon, eveneens Wernar geheten, liet van de behuizing een 'steenhuis' maken. In 1536 werd dit huis als ridderhofstad erkend. Het gebouw brandde in 1811 af en werd door een landhuis vervangen in 1823. Het landgoed Groeneveld dateert uit het eind van de 17de eeuw, in 1753 is het huidige hoofdgebouw tot stand gekomen. Pijnenburg werd in 1647 gebouwd door Philip Vingboons, terwijl De Eult, in 1350 als 'erve' omschreven (Pluim, 1932, p. 210) en later tot landgoed uitgegroeid, zo'n 17 jaar eerder was verrezen (alleen het eerstgenoemde huis is nog aanwezig).

In 1674 kocht Willem III een kleine buitenplaats aan de zuidgrens van de latere gemeente Baarn en liet ter plaatse een jachtslot aanlegen. Het gebouw, ontworpen door de architect Maurits Post, is nog altijd het centrale deel van het huidige paleis. In de volgende jaren breidde de prins zijn gebied uit door de aankoop van de bossen tussen de toenmalige weg naar Amsterdam en het dorp.

De tapijtfabrikant Scherenberg liet in 1791 Peking en Canton bouwen, landhuizen in chinese stijl (in 1891 resp. 1910 vervangen door de huidige huizen).

Eveneens in de 18de eeuw werden Veldheim, Heuveloord, Villa Nova, en Buitenzorg gebouwd. Het grootste deel van de buitenplaatsbewoners in de 17de, 18de en begin 19de eeuw bestond uit Amsterdammers: bankiers, kooplieden e.d. 's Zomers woonde men op het buiten in Baarn, 's winters in de stad.

Bij de buitenplaatsen werden aanvankelijk 'formele' tuinen aangelegd, waarin een lange zogenaamde gezichtslaan domineerde. Deze laan werd door de as van het gebouw zover mogelijk naar voren en achteren doorgetrokken. Aan weerszijden werden symmetrisch de tuinen en (overige) gebouwen gesitueerd. Op Groeneveld, dat gesitueerd was op een perceel van 3.500 x 200/300 meter (in aansluiting op de langgerekte, strookvormige verkaveling van Eemland) ontstond op die manier een zeer lange formele tuin.

Aan het eind van de 18de eeuw werd al begonnen de tuin van Groeneveld in landschappelijke stijl te herscheppen, mogelijk

volgens plan van J. Michaël of J.D. Zocher Jr. (zie verder 4.4.3).

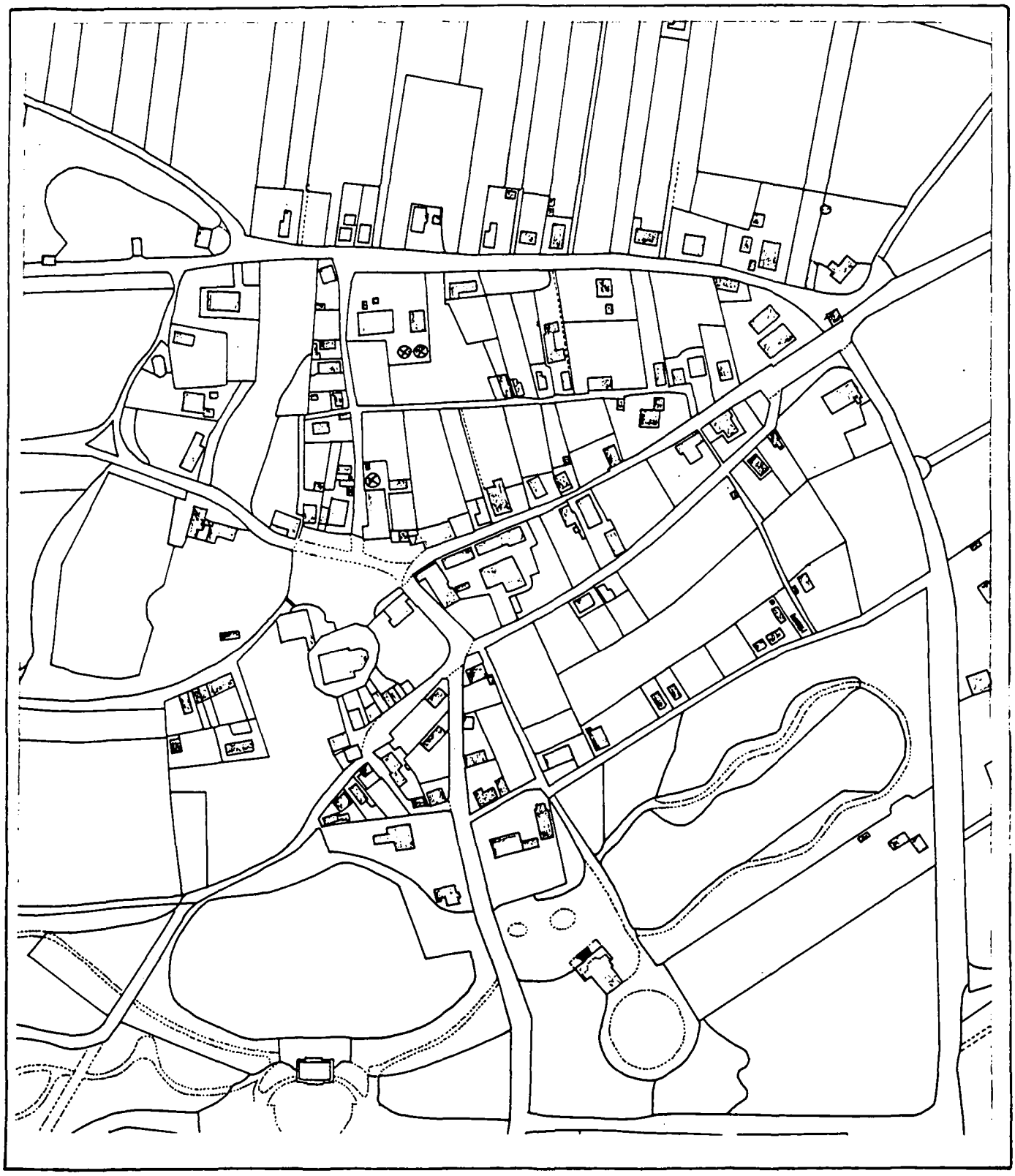

Afb. 3. Schets van het kadastraal minuutplan van Baarn, 1832 (naar origineel, RAU-Top. Atl.).

Afb. 4.

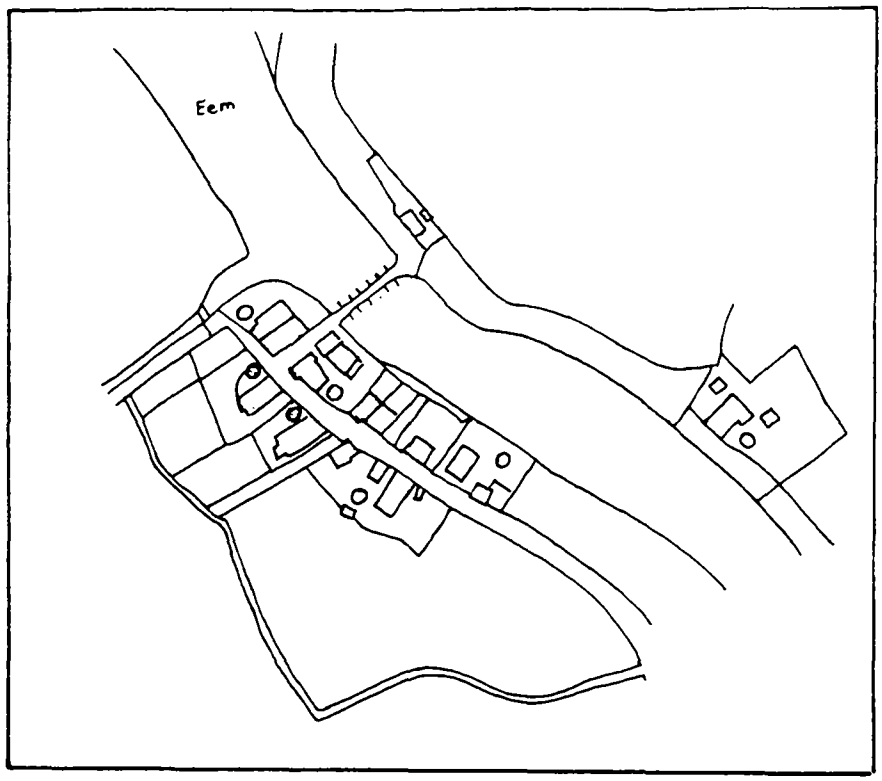

Afb. 5.

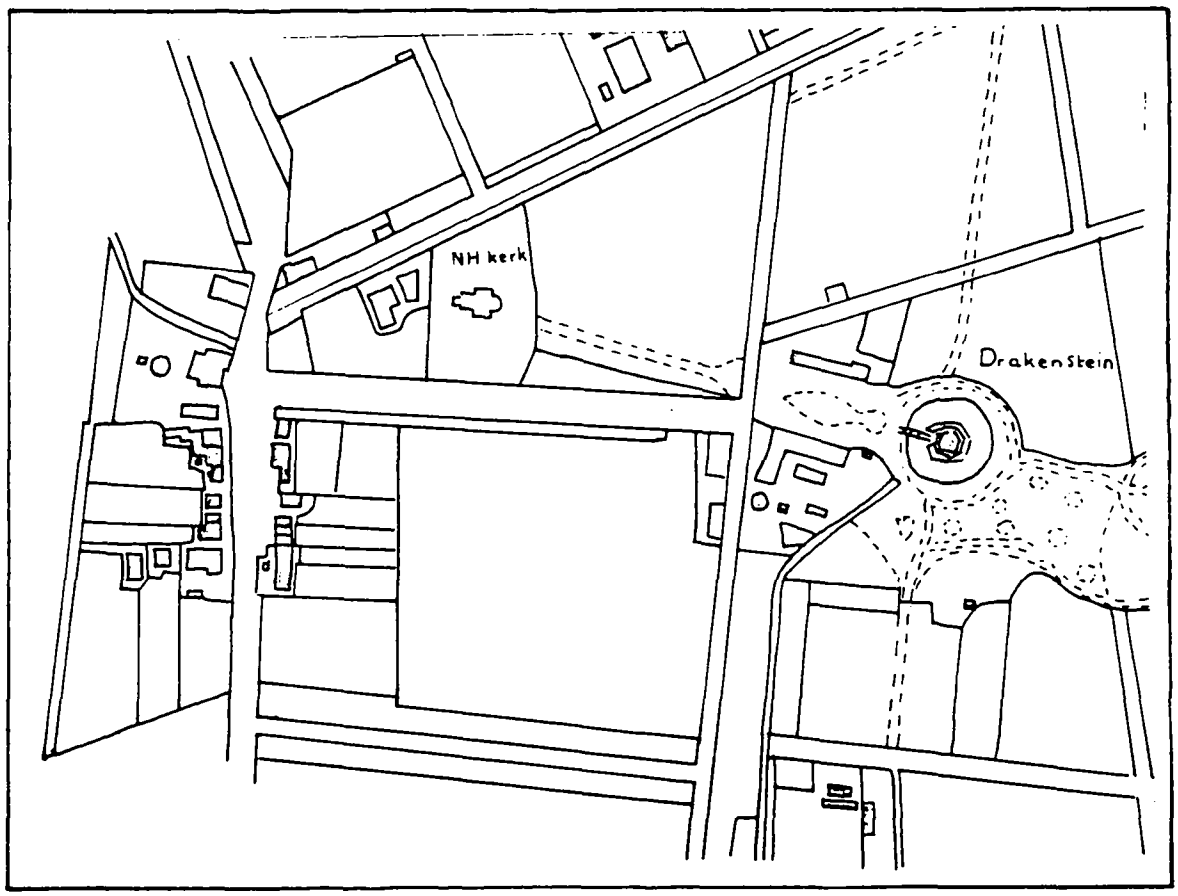

Afb. 4. Schets van het kadastraal minuutplan van Eembrugge, 1832 (naar origineel, RAU-Top. Atl.).
Afb. 5. Schets van het kadastraal minuutplan van Lage Vuursche, 1832 (naar origineel, RAU-Top. Atl.).

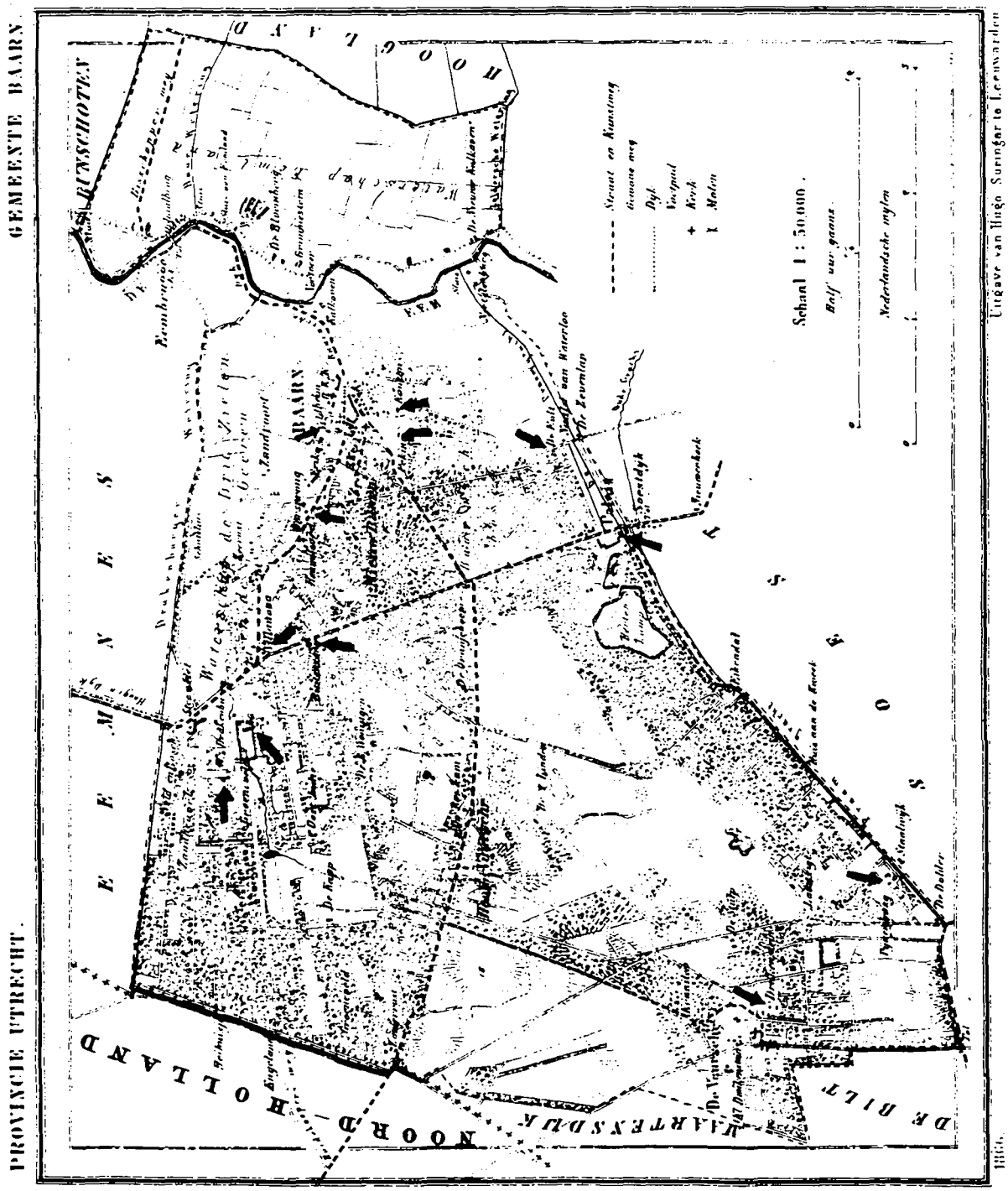

Afb. 6. De belangrijkste buitenplaatsen in Baarn van vóór 1850.

4 RUIMTELIJKE ONTWIKKELING 1850-1940

4.1 RUIMTELIJKE STRUCTUUR ROND 1850.

Rond 1850 was het dorp Baarn een 'traditioneel' esdorp, zoals de Topografische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden (bl.32, 1855, afb. 7) laat zien. Grote delen van het grondgebied van de gemeente, vooral ten westen en zuidwesten van het dorp, waren echter in het bezit van grootgrondbezitters gekomen. Groeneveld, Drakenburg, Paleis Soestdijk en Drakenstein hadden grote oppervlakten grond in bezit, waarvan steeds meer bebost werd. Vlak ten zuiden van het dorp lagen de twee landhuizen van de tapijtfabrikant Scherenberg: Peking en Canton.

De akkers (engen) lagen voornamelijk ten noorden van het dorp, met daarboven tot de Drakenburgsewetering weilanden. Ook langs de Eem lagen wei- en hooilanden. Bij de Hooge Vuursche lag een groot areaal heidegrond.

De bevolking van de gemeente was gegroeid van 1.199 in 1815 tot 2.065 inwoners in 1840. Tot 1835 werd de groei gestimuleerd door de tapijtfabriek, die echter in dat jaar verhuisde naar Deventer. Scherenberg had inmiddels een aantal (arbeiders)woningen laten bouwen in de Eemstraat en de Hoofdstraat. Na het vertrek van de fabriek bleef Baarn groeien, de uitbreiding van de landgoederen was hiervoor verantwoordelijk. Er kwam werk in de bouw (van landhuizen, villa's) en de dienstverlenende sector. In toenemende mate begonnen (Amsterdamse) zomergasten een villa in Baarn te laten bouwen (nog vóór de spoorwegaanleg!).

Rond 1850 was de dorpsbebouwing geconcentreerd rond de Brink en aan de daarop uitkomende straten (Hoofdstraat, Brinkstraat, Eemstraat) en aan de vanoudsher langs de engen lopende wegen: Kerkstraat en Dalweg. Ook aan de Schoolstraat stond een (klein) aantal huizen, evenals op de Oosterhei (Oosterstraat e.o.) waar enkele arbeiderswoningen en keuterboerderijen stonden. Jhr. Faes Elias liet in 1858 in de Nieuw Schoonoordstraat een komplex woningen voor gepensioneerd personeel neerzetten (nog aanwezig, nr.8-20).

Aan de Acacialaan was in 1830 een algemene begraafplaats aangelegd. De oude RK-kerk in de bij Baarn behorende buurtschap Zandvoort (een verbouwde boerderij) werd in 1859 vervangen door een kerk in het dorp, aan de Kerkstraat. Bij de kerk werd een begraafplaats aangelegd.

De Vuursche (het huidige Lage Vuursche) bestond rond 1850 uit niet meer dan een handvol huizen en een kerk aan de weg Utrechtseweg ter hoogte van Drakenstein. Eembrugge bestond uit enkele huizen bij de ophaalbrug over de Eem.

4.2 GRONDGEBRUIK

Het agrarisch grondgebruik nam in de periode 1850-1940 in belang en omvang af. De akkerbouw op de zandgrond werd vrijwel geheel door het bos van de landgoederen verdrongen. Alleen in het lage

deel van de gemeente, in Eemland, handhaafde het weidebedrijf zich.

De kalkovens die in de 19de eeuw langs de Eem gebouwd waren verdwenen in het begin van de 20ste eeuw, de bijbehorende schuren werden nog lang als varkensstallen gebruikt. De reden van de achteruitgang van de kalkbranderij is niet duidelijk.

Ook aan de turfwinning, die vermoedelijk nog slechts voor particulier gebruik werd uitgeoefend, kwam een einde in het laatst van de 19de eeuw, toen de steenkoolwinning in Nederland goed op gang was gekomen.

4.3 INFRASTRUCTUUR

4.3.1 Landwegen

In de infrastructuur vonden in de periode 1850-1940, afgezien van de spoorwegaanleg, weinig ingrijpende veranderingen plaats. Het wegennet van de gemeente Baarn bleef grotendeels ongewijzigd. Al kwamen er nauwelijks nieuwe verbindingen bij, de wegen zelf veranderden wel: steeds meer wegen werden verhard, en, in verband met de opkomst van het autoverkeer in de 20ste eeuw, verbreed.

4.3.2 Waterwegen

In het patroon van waterwegen kwam in de periode na 1850 geen verandering. De Eem was en bleef de enige waterweg waarover (op bescheiden schaal) scheepvaart plaatsvond. Baarn had echter geen haven en van invloed was de scheepvaart dus niet.

4.3.3 Spoor- en tramwegen

De belangrijkste toevoeging aan de infrastructuur betrof de in 1874 geopende spoorweg Amsterdam-Amersfoort. Zoals hieronder beschreven (zie 4.4.1) werd Baarn op de lijn aangesloten. Hierdoor werd het dorp zeer aantrekkelijk als woonoord voor welgestelde Amsterdammers.

Een aanvulling op het spoorwegnet vond plaats in 1896. Op de lijn Utrecht-Amersfoort werd een aftakking aangelegd naar Baarn, waardoor het dorp ook vanuit Utrecht gemakkelijk bereikbaar werd. Voor deze lijn werd in 1897 aan de Van Heutzlaan het Buurtspoorstation gebouwd, vlakbij het al bestaande station.

Tussen 1894 en 1922 reed tussen Soest en Baarn een paardetram. Het tracé liep grotendeels langs de Rijksstraatweg vanaf Soest. Na 1922 werd de tram vervangen door een autobuslijn.

4.4. NEDERZETTINGEN

4.4.1 Baarn

1850-1885

In 1869 was het bevolkingsaantal van de gemeente Baarn gestegen tot 2.532 inwoners (in 1840: 2.065), waarvoor met name de groei van het dorp Baarn verantwoordelijk was. De groei was nog steeds het gevolg van de toename van ambachtslieden en mensen werkzaam in de dienstverlenende sector (personeel op de landgoederen).

Zoals de kaart van 1872 (afb. 8) laat zien is sinds 1840 de bebouwing rond de Brink toegenomen, dat wil zeggen in het oude dorpscentrum. Daarbuiten heeft de bebouwing zich uitgebreid aan de Zandvoortseweg, aan de Gaslaan en in Nieuw Baarn: aan de doorgetrokken Laanstraat, de Turfstraat en de Nieuw Baarnstraat, op de Oosterhei, en aan de Jac. van Lenneplaan. Het gaat hierbij steeds om arbeiders- en (in mindere mate) middenstandswoningen. De uitbreiding voltrok zich hoofdzakelijk langs bestaande wegen en paden. Er werden slechts enkele nieuwe straten aangelegd: de Nachtegaallaan, de Gaslaan, het doorgetrokken deel van de Dalweg, en dat van de Laanstraat, de Spoorstraat, de Westerstraat, de Nieuw Schoonoordstraat, de Verbindingsweg en de Wijkamplaan. De mate van bebouwing aan de nieuwe straten bleef vooralsnog gering.

In 1872 stond Prins Hendrik (broer van koning Willem III), eigenaar van het landgoed Soestdijk, grond af aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij voor de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort. Voorwaarde was dat de maatschappij een station in Baarn zou vestigen, en dat de meeste treinen er zouden stoppen. Tegenover het station dat in 1873 gebouwd werd liet Prins Hendrik in hetzelfde jaar, naar ontwerp van H. Copijn, in landschapsstijl het Amaliapark (hek nog aanwezig) aanleggen.

De bouwterreinen aan de de Prins Hendriklaan, Amalialaan, Koningsweg en aan de andere kant van de spoorlijn in het Prins Hendrikpark, eveneens aangelegd in landschapsstijl, werden in erfpacht uitgegeven. Villabouw werd hierdoor mogelijk. Andere gebieden nabij het station en aantrekkelijk voor villabouw waren nog in bezit van de buitenplaatsen Peking, Canton, Schoonoord, Lommerlust e.a. Al met al bleven de bouwactiviteiten in de eerste jaren van de villaparken betrekkelijk gering.

In 1879 overleed Prins Hendrik en gingen de erfgenamen over tot boedelscheiding. Grote delen van het landgoed werden verkocht: het Amalia- en het Prins Hendrikpark, delen van het Wilhelminapark, de villa Peking enz.

Particuliere bouwondernemers kregen nu de kans grond te kopen voor de aanleg van villaparkenn en de bouw van villa's. Al eerder (in 1873) hadden ondernemers wat gemeentegrond bij de dorpskern en langs de Eemnesserweg opgekocht. Toen was er echter weinig ruimte voor villapark-ontwikkeling op enige schaal.

1885-1900

Zoals de kaart van 1885 (afb. 9) laat zien was er in dat jaar een aantal villa's in het Amaliapark gebouwd. Het Prins Hendrikpark, eveneens een villapark, was nog vrijwel onbebouwd.

Ter plaatse van het verkavelde landgoed Lommeroord waren de Mollerustraat en de Teding van Berkhoutstraat aangelegd en met villa's bebouwd, evenzo de bij het vroegere landgoed behorende Nieuwstraat-oostzijde. Ook aan de (nieuw aangelegde) Parkstraat en in de omgeving: Laanstraat, Leestraat werd een aantal villa's gebouwd, evenals aan de Eemnesserweg, de Dalweg en de Veldstraat. Grote en kleine villa's werden naast elkaar gebouwd, om zoveel mogelijk huizen op de beschikbare grond kwijt te kunnen. Aan de Eemnesserweg werd wat luxueuzer en ruimer gebouwd dan meer in het centrum en daaromheen. Er ontstonden dus zowel villaparken, ruim opgezette en rijkelijk beplante terreinen met gebogen wegen en grote bouwkavels, en villa-wijken, waar de villa's op kleinere kavels en in straatverband verrezen. Een idee van een villapark geeft het volgende citaat: 'de entree van Baarn is het Amaliapark, weelderig aangelegd en omsloten door een fraai ijzeren hek; dan buigen breede effen wegen in sierlijke wendingen om groote grasperken en bloementuinen, waarin overal villa's verrijzen, vroolijk en kleurig.' (Rinke, 1904).

Arbeiderswoningen werden tussen 1872 en 1885 gebouwd op de Oosterhei: aan de Sparrenlaan, de Ooster- en Noorderstraat en aan de Wijkamplaan (waar ook kleine villa's gebouwd werden), op de Westerhei: aan de Gaslaan e.o., en tussen de Zandvoortseweg en de Eemnesserweg, waar de Elisabethstraat, de Dijkweg, de Eikenweg en de Beukenlaan aangelegd werden. De twee laatstgenoemde straten bleven vooralsnog onbebouwd. Ten noorden van de Kerkstraat werd de Weteringstraat aangelegd en met arbeiderswoningen bebouwd. Het merendeel van deze woningbouw vond plaats op voormalige gemeenschappelijk gebruikte landbouwgronden, die in handen van de gemeente Baarn waren gekomen.

De bouwondernemers (Key, Limper, Carp, Sweris, Reeder, de N.V. Baarnsche Bouwterreinmaatschappij) hadden grote invloed op de vormgeving van de villaparken in Baarn. Van de vóór 1900 gestichte villa's in het Wilhelminapark, Amaliapark en aan de Parkstraat is het merendeel door ondernemers en eigenaren/bewoners gebouwd. De gemeente oefende geen enkele invloed uit op aanleg, vorm, verkaveling en inrichting van de parken. Ook in latere parken als het Emmapark en het Pekingpark bepaalden de ondernemers de inrichting: ontgonnen het terrein en legden er wegen aan.

Tussen de bouwondernemers bestond een grote concurrentie, ieder deed zijn uiterste best zijn objecten en de omgeving zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Sweris liet ter verfraaiing van het Wilhelminapark de Wilhelminavijver graven. Rond 1900 liet hij in Baarn een wielerbaan, met later een hotel, bouwen. De N.V. Baarnsche Bouwterreinmaatschappij liet op tal van plaatsen beplantingen aanleggen ter verfraaiing van de bouwlokaties. In 1886 werd het Badhotel annex Sanatorium gebouwd in het Prins Hendrikpark (ontwerp Th. Sanders & H.P. Berlage).

Tussen 1885 en 1899 vonden de voornaamste aanleg- en bouwactiviteiten plaats in de villaparken rond het station: het Prins Hendrikpark werd bebouwd met aanzienlijke villa's, terwijl ook het al genoemde Badhotel verrees (afb. 10). Het Wilhelminapark werd eveneens met villa's bebouwd en nieuwe lanen

werden aangelegd: de Emmalaan, Hertog Hendriklaan, Anna Paulownalaan, Koningslaan en Ferdinand Huycklaan. De stervormige padenpatronen van het voormalige Buitenzorg verdwenen grotendeels (nu nog aanwezig: bocht in de Emmalaan naast de vijver, bocht in de Nassaulaan ten westen van de Wittelaan). In het Wilhelminapark-Noord werden kleine villa's aan de Sophialaan en de Nassaulaan, en de Gen. Karel van der Heydenlaan gebouwd. De poging hier de middenklassen aan te trekken slaagde niet erg. De huizen werden slecht verkocht. Verder werden er nieuwe villa's gebouwd in het Amaliapark. Rond 1890 was er enige tijd sprake van overproduktie van villa's: de woningen werden met grote moeite verkocht of verhuurd. Tegen 1900 bereikte de villabouw het hoogtepunt. Op grote stukken grond verrezen enorme huizen met soms meer dan 20 vertrekken. Men wedijverde in de aanleg van tuinen.

Voor het overige vond er enige verdichting plaats aan de bestaande wegen, straten en lanen. Buiten de villaparken was de bouwactiviteit echter niet groot. Na 1890 begon de gemeente geleidelijk meer invloed uit te oefenen op de aanleg en het onderhoud van straten, de huizenbouw e.d. Een gemeentelijke bouwverordening kwam tot stand, die de aanleg van wegen, riolen, gas- en waterleiding etc. regelde.

1900-1920 (afb. 11)
Tussen 1899 en 1905 vond nog de aanleg van enkele lanen in het Wilhelminapark plaats: Waldeck Pyrmontlaan, Hertog Hendriklaan westelijk deel, Ringlaan, Kruyerlaan, Smitslaan, Steunlaan. De drie laatstgenoemde werden met overwegend kleinere villa's bebouwd. Ook werden aan de andere kant van de Amsterdamse Straatweg enkele lanen aangelegd: de Rutgers van Rozenburglaan, de Van Reenenlaan en de Regentesselaan. Pas rond 1920 kwam bebouwing hier op gang.

Tussen 1902 en 1905 werd het park van de oude buitenplaats Schoonoord verkaveld en bebouwd, waardoor de De Ruyterlaan, de Tromplaan en de Wassenaarlaan e.o. tot stand kwamen. Er werden relatief kleine, soms aan elkaar gebouwde villa's, neergezet, bestemd voor de middenklasse. Ook deze poging, evenals de vorige (Van der Heydenlaan e.o.) slaagde niet geheel.

Na 1910 werd vooral door buiten Baarn gevestigde bouwondernemingen gebouwd. De tijd van grote particuliere ondernemers als Sweris en Keij was voorbij. De projecten werden kleiner, de ruimte per villa minder groot en de gemeentelijke zeggenschap groter. Inmiddels was permanente bewoning van de villa's op gang aan het komen. In plaats van rijke kooplieden en ondernemers, artsen, juristen enz, die slechts de zomer in Baarn doorbrachten vestigden zich meer en meer gepensioneerden, alleenstaande dames, beoefenaren van vrij beroepen en anderen zonder beroepsbinding met de stad. In de grote villa's kwam pas rond 1914 permanente bewoning in zwang.

Op de Westerhei vond in de periode 1900-1920 uitbreiding plaats aan de Nachtegaallaan en de Lindenlaan, evenals op de Oosterhei, waar gebouwd werd aan de Balistraat, de Padangstraat en de Madurastraat.

Met de groei van de bevolking groeide ook het aantal middenstanders. Het gemeentelijk apparaat breidde zich uit (arbeiders voor het aanleggen en onderhouden van wegen en parken, buropersoneel) alsook de openbare voorzieningen. Waterleiding (1885) en electriciteit (1898, het eerste electriciteitsbedrijf in de provincie) waren aanvankelijk voorzieningen die op particulier initiatief tot stand waren gekomen en later aan de gemeente overgingen. Evenzo was de in 1878 gestichte gasfabriek een particulier initiatief. In 1903 nam de gemeente de fabriek over.

Een nieuwe algemene begraafplaats werd in 1919 aangelegd aan de Wijkamplaan.

1920-1940

Industrie was er weining in Baarn, vestiging werd o.a door koningin Emma tegengegaan om het groene karakter van het dorp niet aan te tasten. Rond 1930 had de Baarnse industrie een plaatselijk verzorgend karakter. De boven-lokale industrie was bescheiden: enkele wasserijen, drukkerijen, een sigaren- en een suikerwerkfabriek. De meeste in Baarn wonende arbeiders werkten buiten de gemeente.

Na 1938 vestigden zich nog enkele bedrijven in Baarn: een fabriekje van lichte metalen etc., een rubberfabriekje, een vee- en vlees-in- en exportfirma en een papierfabriek (Baarn in vogelvlucht, p.3-4).

Ondanks de geringe mate van industrialisatie had Baarn een omvangrijke arbeidersbevolking, bestaand uit zowel personeel van de villas: tuinlieden, huispersoneel, als bouwvakkers e.d., die elders (Hilversum e.o.) werkten.

Rond 1920 werden enkele arbeiderswijken gebouwd. De arbeiderswoningbouwvereniging Ons Belang liet het zogenaamde Rode Dorp bouwen. Het wijkje, 137 huizen groot, werd rond het Mesdagplein gebouwd. Vandaaruit werden enkele straten aangelegd naar de wegen die het complex omsloten.

De Woningbouwstichting Patrimonium liet veertig woningen bouwen aan de Piet Heinlaan e.o. Het complex werd geconcentreerd rond de ruitvormige aanleg van Rozenstraat, Leliestraat en Tulpstraat.

De Woningbouwvereniging St.Joseph tenslotte bouwde 48 woningen en 2 winkels aan de (bestaande) Nachtegaallaan, Lindelaan en Zandvoortseweg. Ook aan de (nieuw aangelegde) Heuveloordstraat verrees in dezelfde periode bebouwing (afb. 12).

Tussen 1920 en 1940 veranderde er, afgezien van de genoemde complexen arbeiderswoningen, weinig in de ruimtelijk structuur van Baarn. Nieuwe straten werden vrijwel niet meer aangelegd. Door verkaveling van tuinen en parken kwamen er tussen de oude villa's steeds meer kleinere villa's en middenstadswoningen te staan, bijvoorbeeld aan de Waldeck Pyrmontlaan. De Ferdinand Huycklaan werd ook met dit soort woningen bebouwd (de laan was voordien nog onbebouwd). Rond 1930 tenslotte werd het Pekingbos herschapen tot villapark met uitsluitend vrijstaande of dubbele villa's. De oude woonstraten, Laanstraat, Brinkstraat e.o. waren inmiddels omgevormd tot winkelstraten. Verdere uitbreiding van het dorp vond pas na 1950 plaats.

In de jaren dertig verminderde de exclusieve woonfunctie van

de villa's. Steeds vaker kwam het voor dat kooplieden e.d. aan huis kantoor gingen houden. Baarns functie als zomerrecreatieoord voor Amsterdam verviel ook voor wat betreft dagrecreatie e.d. Hotels en pensions sloten hun deuren.

samenvatting
In ongeveer honderd jaar is Baarn van een los bebouwd esdorp uitgroeid tot een villadorp. Vóór 1872 was er al sprake van verdichting in het oude dorp (Brink e.o.) en uitbreiding op de resp. ten westen en ten zuid-oosten daarvan gelegen Wester- en Oosterhei. Na de opening van het station in 1872 volgde in de laaste decennia van de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw opvulling van het gebied tusssen dorp en station met villaparken: het Wilhelminapark en het Amaliapark, terwijl aan de andere kant van de spoorlijn het Prins Hendrikpark aangelegd werd. In deze gebieden vond later nog op een aantal plaatsen verdichting plaats door splitsing van landgoederen en grote villaterreinen.

Ten oosten van het dorp verrees, na verkaveling van het landgoed Schoonoord, nog een villawijk, evenals ten oosten van het station: het Pekingpark.

Rond 1920 werden 2 arbeiderswijken aangelegd ten noorden, resp. ten zuidoosten van het oude dorp: het Rode Dorp en Patrimonium (aansluitend aan de Oosterhei). Op de Westerhei werden ook arbeiderswoningen gebouwd (St. Joseph).

De villaparken en -wijken verrezen aan de 'hoge' kant van Baarn, dus op de enigszins geaccidenteerde zandgrond van de Heuvelrug, de volkswoningbouw verrees aan de 'lage' kant, op de overgang naar de vlakke veen- en kleigebieden.

Waarschijnlijk hebben aan diverse uitbreidingen, zowel van villaparken als arbeiderswijken, uitgewerkte plannen ten grondslag gelegen, terwijl de uitbreiding in de vorm van afzonderlijke straten zonder veel onderling verband volgens een ad-hoc planning zal zijn geschied. Over individuele plannen voor uitbreiding (data, ontwerpers, uitvoering etc.) is echter nog vrijwel niets bekend.

4.4.2 Eembrugge en Lage Vuursche

Zowel Eembruggge als Lage Vuursche breidden zich nauwelijks uit in de periode na 1850. Structurele ruimtelijke veranderingen deden zich niet voor (afb. 13, 14). In Eembrugge breidde de bebouwing zich enigszins uit langs de Eem, in Lage Vuursche langs de Vuurscheweg (enkele huizen). Er verrezen enkele nieuwe huizen, waaronder in 1860 een pastorie (nog aanwezig).

4.4.3 Verspreide bebouwing

verspreide bebouwing
In het patroon en de mate van verspreide bebouwing kwam in de periode na 1850 nauwelijks verandering. Het buitengebied (inmiddels steeds verder bebost) bleef vrijwel onbewoond, op een aantal landhuizen, personeelswoningen, en wat huizen aan de

doorgaande wegen na. Ook in het aantal boerderijen aan de Eem kwam nauwelijks verandering.

bijzondere bebouwing
Enkele landhuizen werden in de periode na 1850 afgebroken, zoals hiervoor beschreven (zie 4.4.1). Ook het landhuis Drakenburg, gebouwd in 1823, werd in 1870 afgebroken en niet door nieuwbouw vervangen. Het landhuis van het bij Soestdijk gevoegde De Eult werd in 1881 afgebroken en eveneens niet vervangen. Pijnenburg werd in 1911 verbouwd tot het huidige huis.

De landschapsstijl maakte na 1850 verder furore, zowel bij de aanleg van tuinen bij buitenplaatsen als bij de aanleg van villaparken. In de eerste decennia van de 20ste eeuw veranderde echter de tuinstijl, het landschappelijk element wordt minder sterk, rechte paden en hoekige perken worden toegepast. Een voorbeeld is de tuin bij het in 1911-12 door Ed. Cuypers in traditionalistische stijl gebouwde landhuis De Hooge Vuursche. De bijbehorende tuin werd aangelegd met zowel landschaps- als formele elementen.

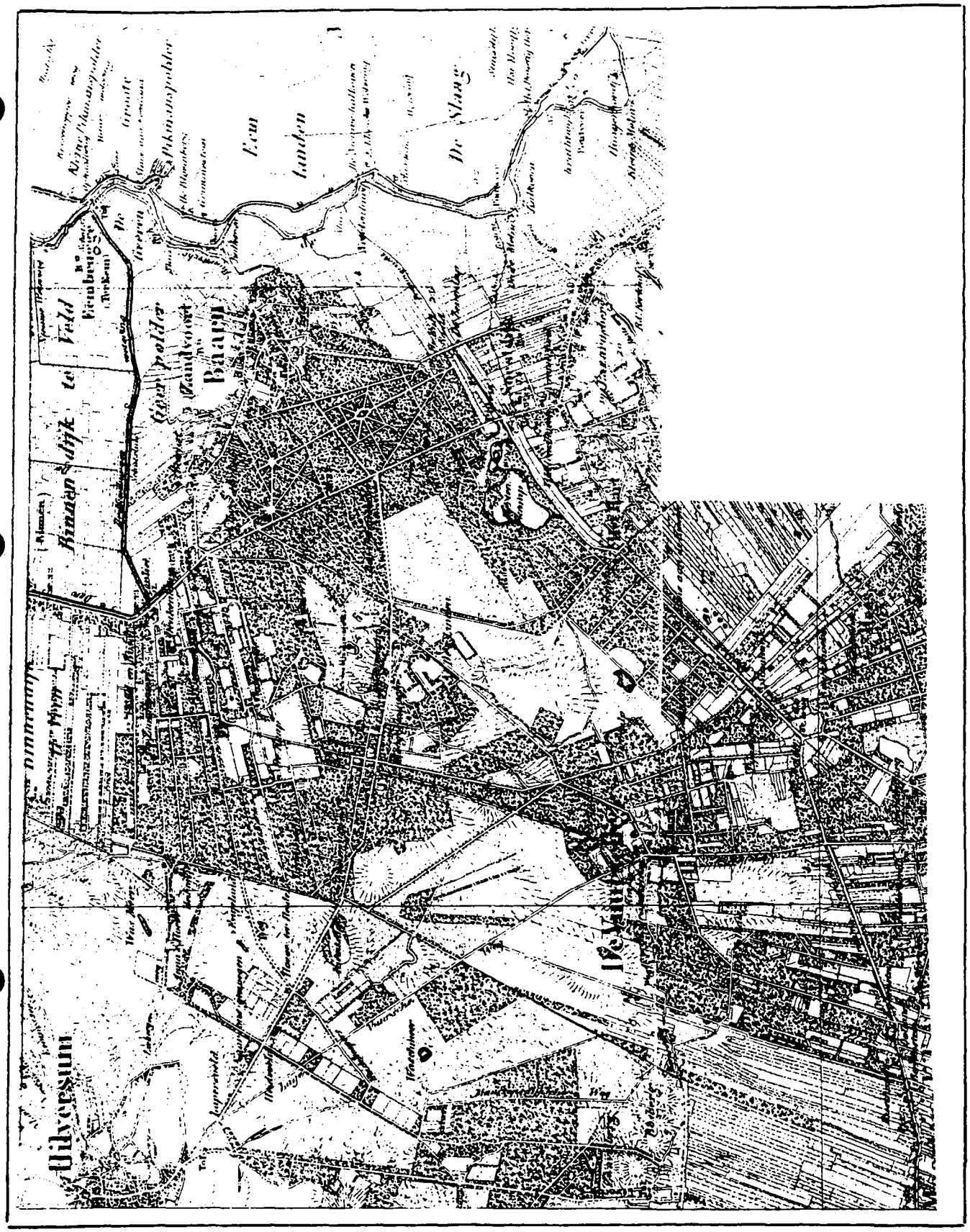

Afb. 7. Fragment van de Topographische en Militaire Kaart van het Koningrijk der Nederlanden, blad 32, 1855.

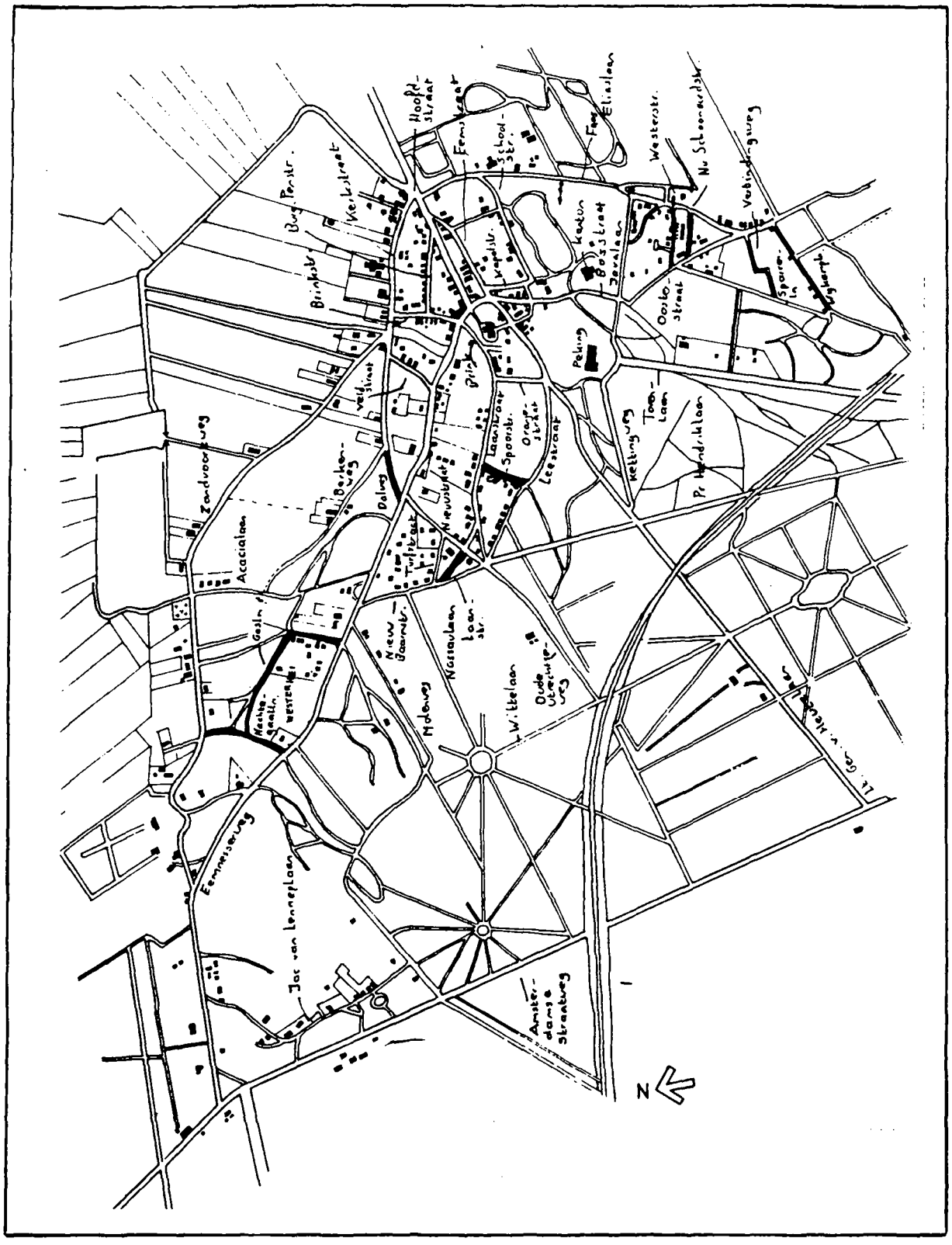

Afb. 8. Baarn in 1872. De straten bebouwd tussen 1850 en 1872 zijn gearceerd aangegeven. De straatnamen zijn in een aantal gevallen van later datum.

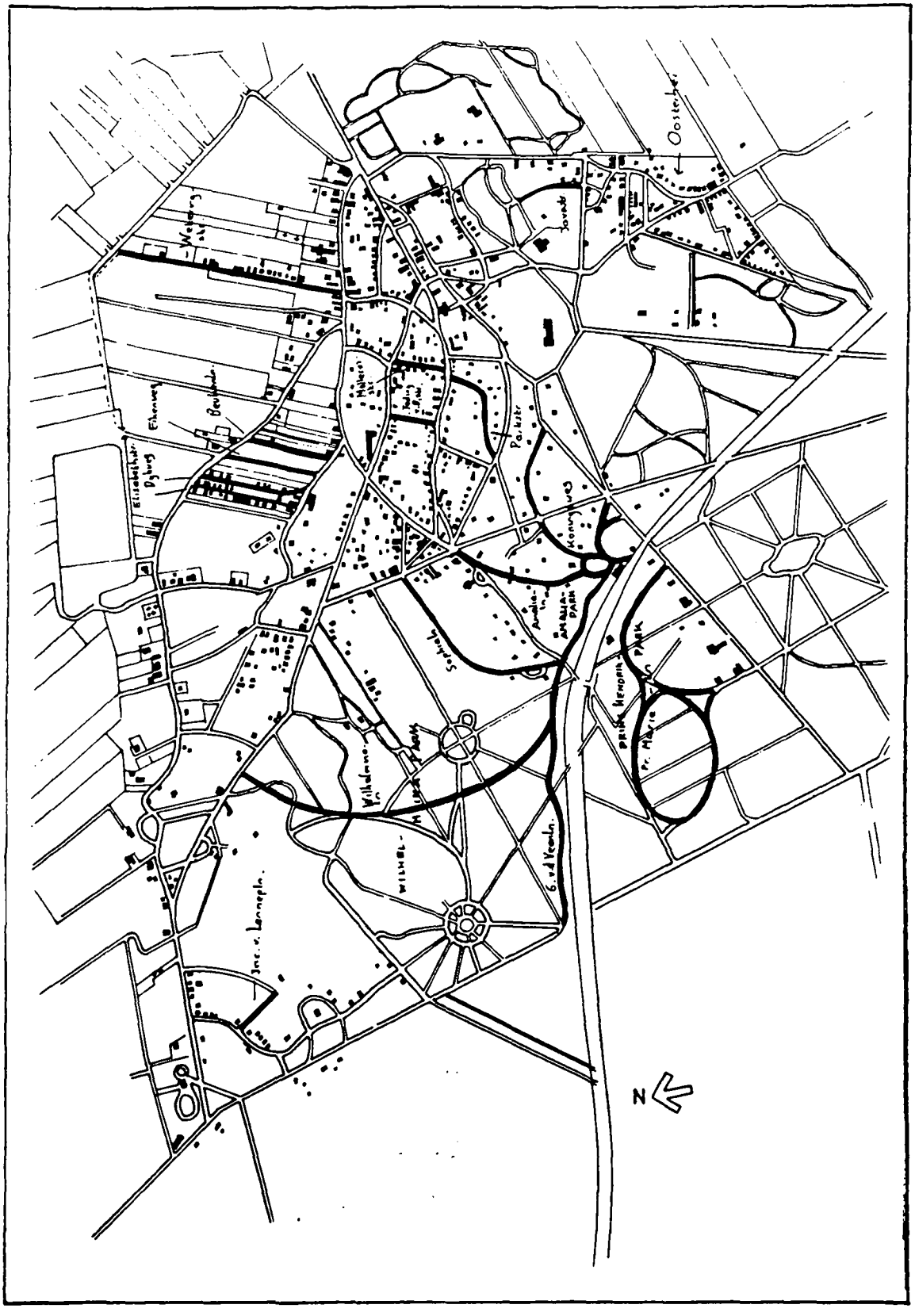

Afb. 9. Baarn in 1885. De straten bebouwd tussen 1872 en 1885 zijn gearceerd aangegeven.

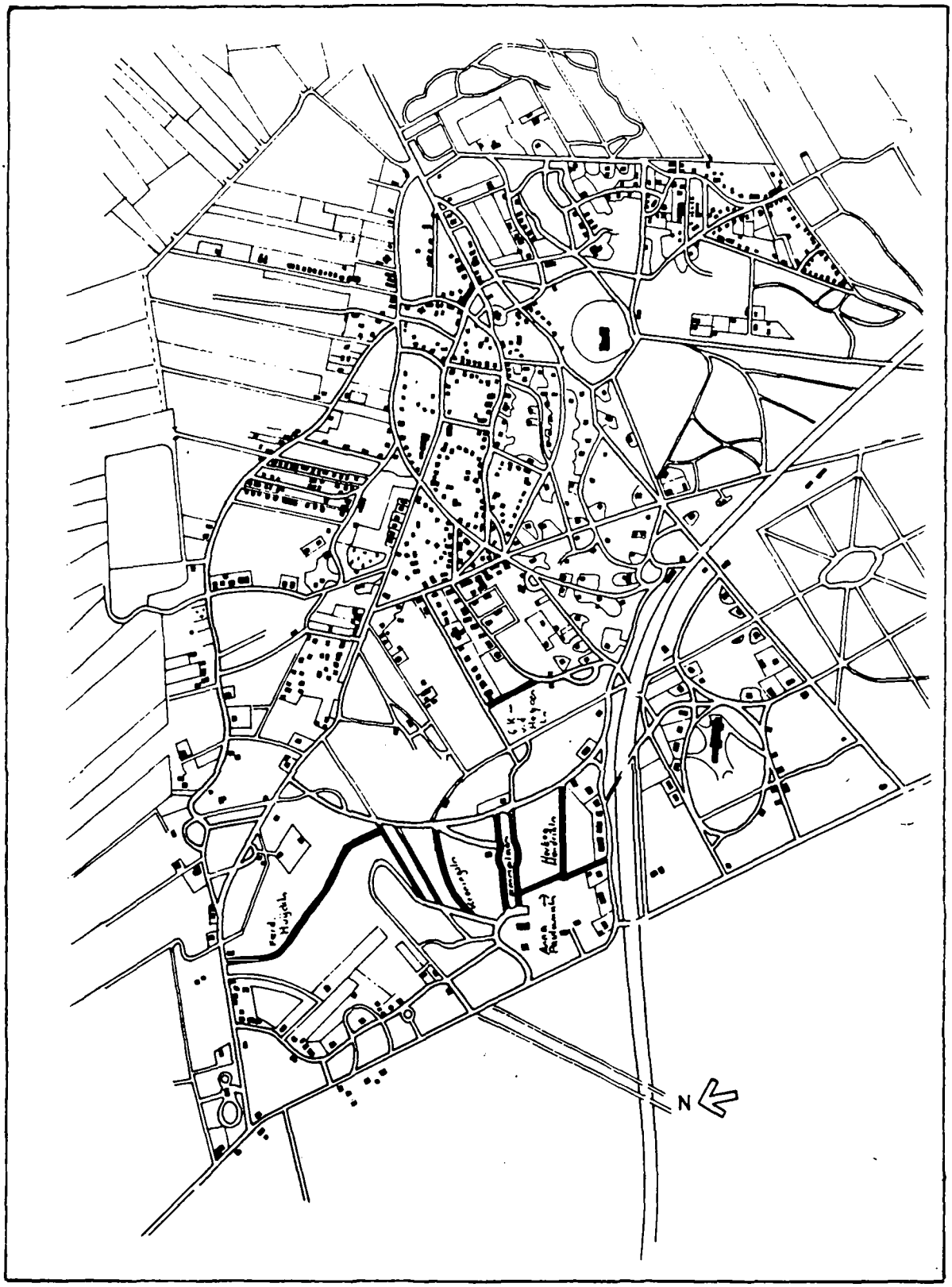

Afb. 10. Baarn in 1899. De straten bebouwd tussen 1885 en 1899 zijn gearceerd aangegeven.

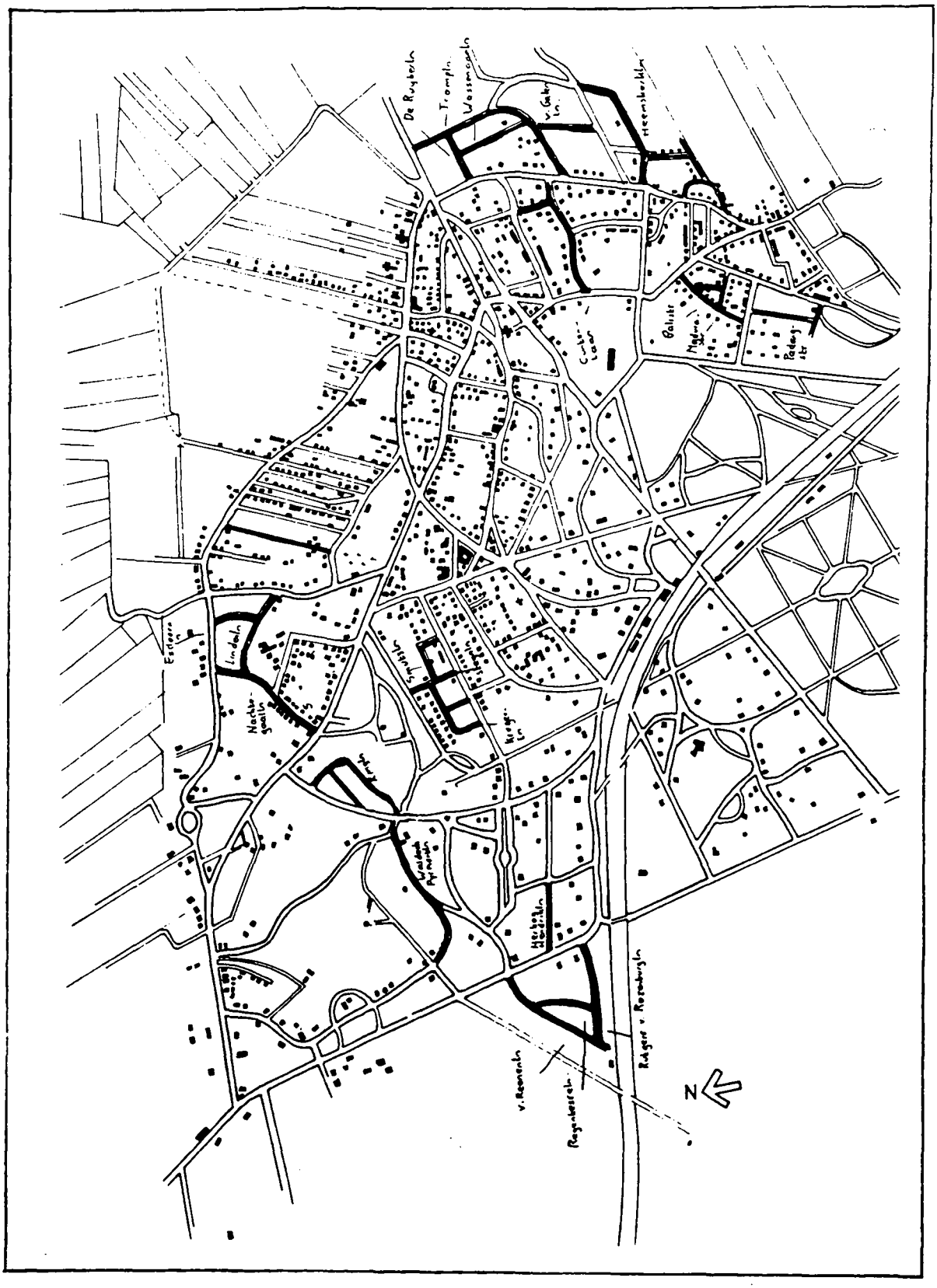

Afb. 11. Baarn in 1905. De straten bebouwd tussen 1899 en 1905 zijn gearceerd aangegeven.

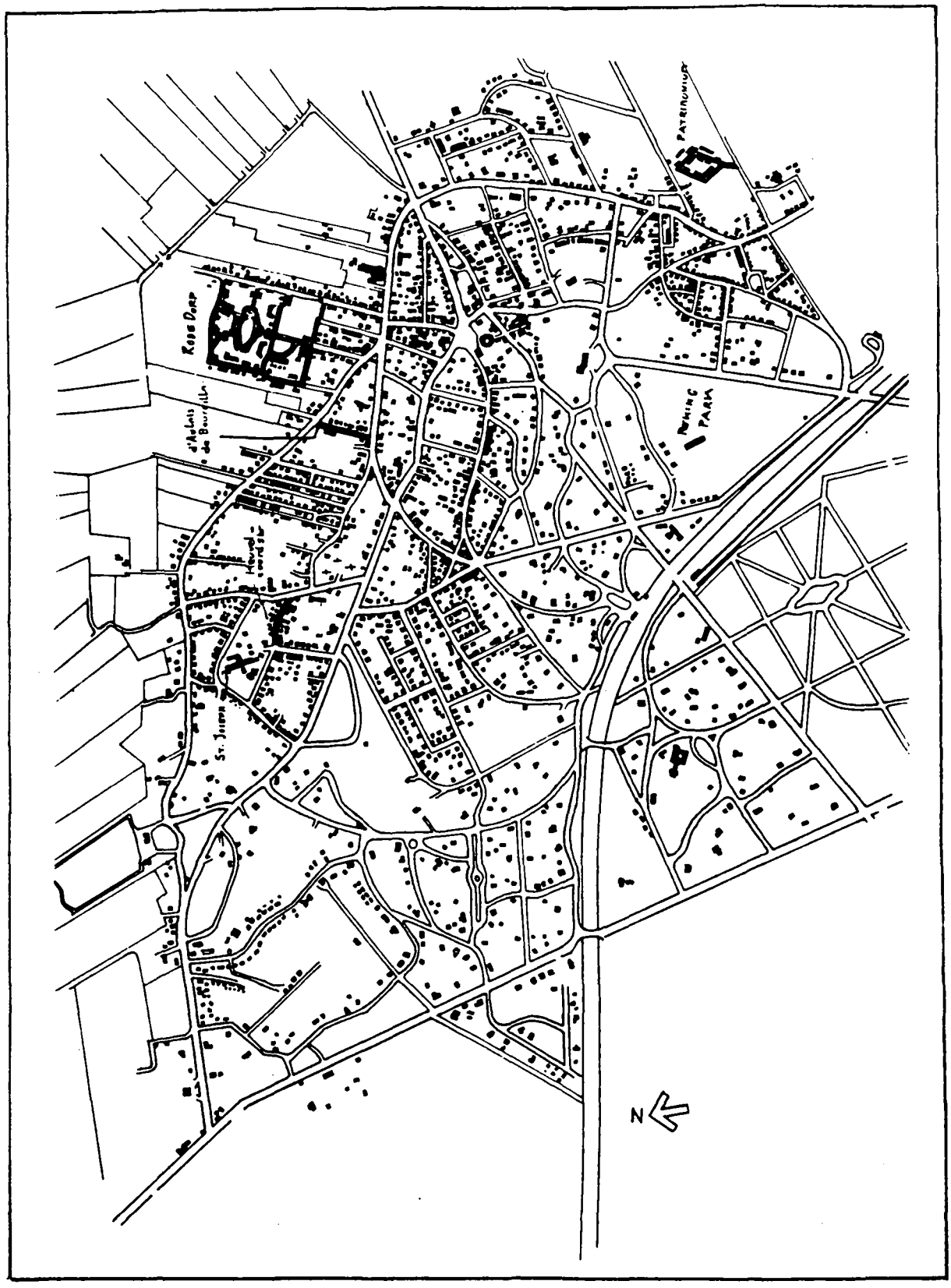

Afb. 12. Baarn in 1932. De straten bebouwd tussen 1905 en 1932 zijn gearceerd aangegeven.

Afb. 13.

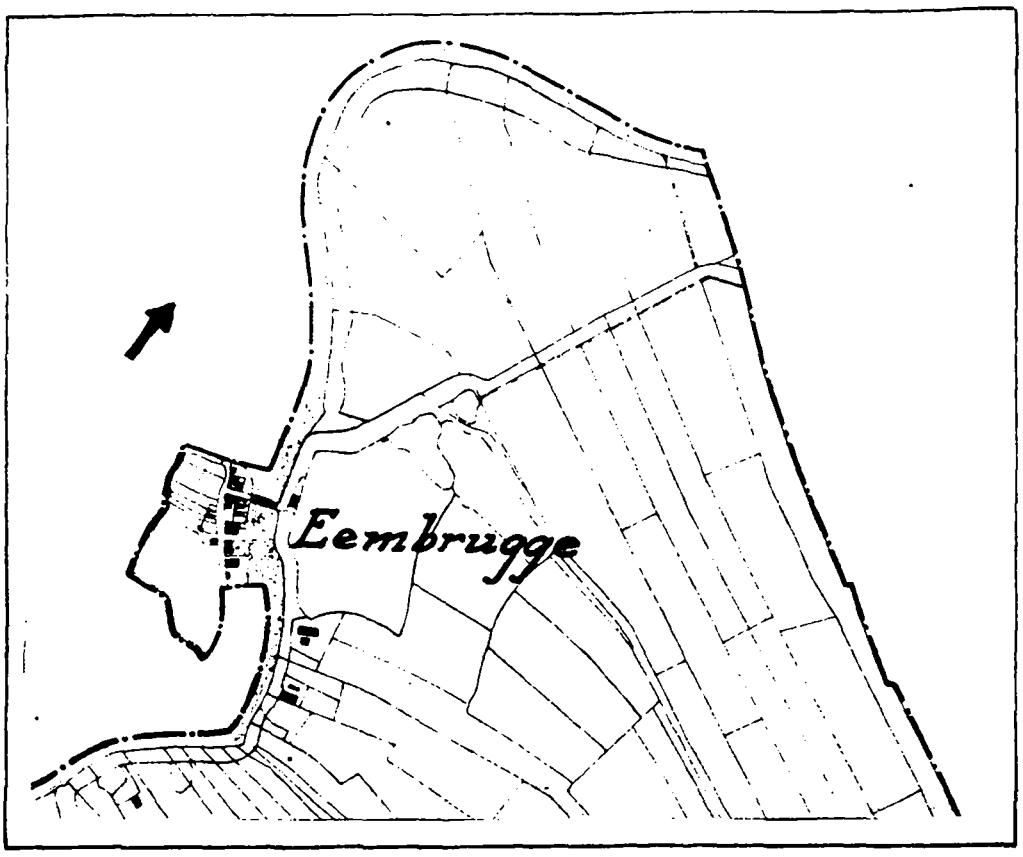

Afb. 14.

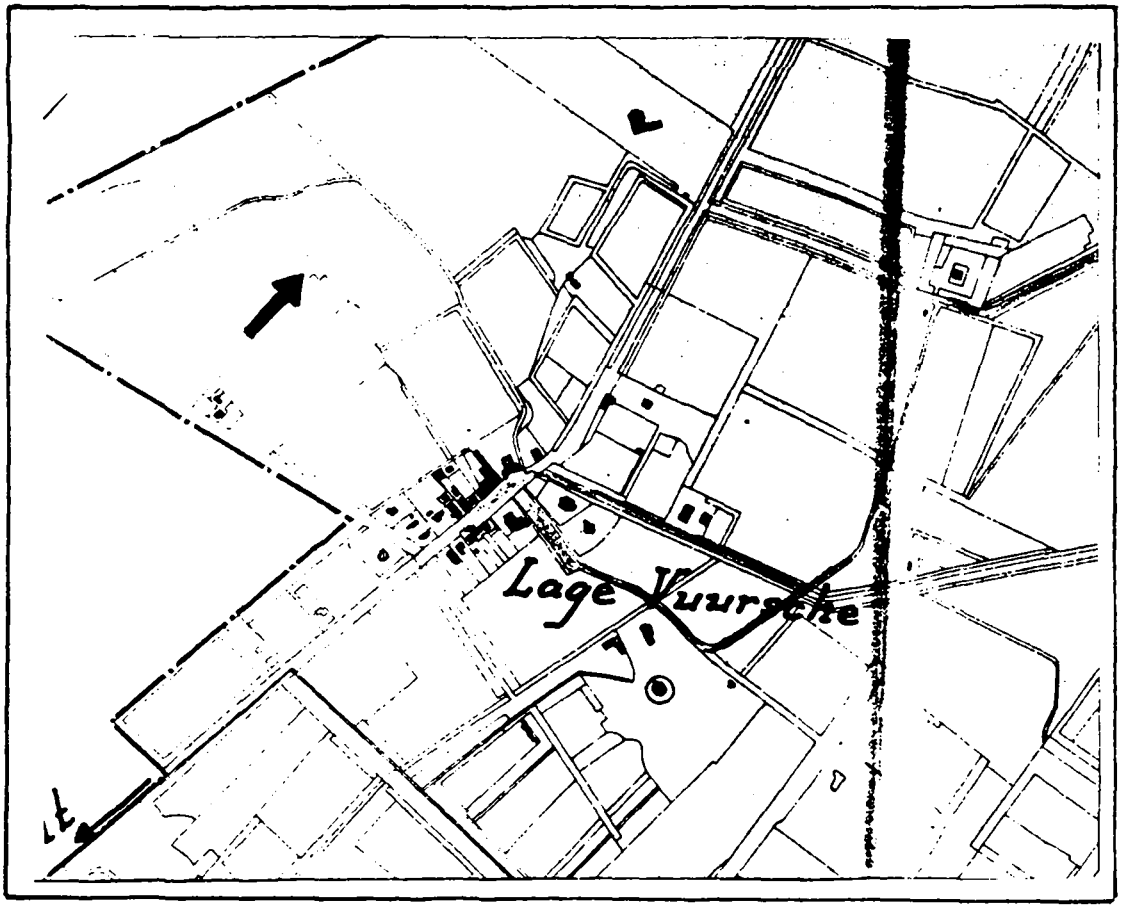

Afb. 13. Eembrugge in 1948 (kaart 1:10000, PPD Utrecht).
Afb. 14. Lage Vuursche in 1948 (kaart 1:10000, PPD Utrecht).

5 RECENTE RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN (afb. 15)

In de kern van Baarn vonden in de periode na 1945 een aantal ruimtelijke veranderingen plaats, met name bestaand uit de bouw van woningen. In de jaren vijftig werd gebouwd aan de Stationsweg, Kettingweg, Leestraat, Koningsweg, Faes Eliaslaan e.a. Vanaf circa 1960 werden ook flatgebouwen neergezet.

De uitbreiding van Baarn buiten het al (tot 1940) bebouwde gebied bleef in de periode na 1945 beperkt. Slechts in het gebied ten oosten van de Noordenstraat en Faes Eliaslaan verrezen enkele nieuwbouwwijken: Zuidoostwijk, Noordoostwijk, en ten noord-westen van het oude dorp 'Noord-Westwijk'. De bewoning in de villawijken is afgenomen: kantoren, instellingen e.d. zijn er voor in de plaats gekomen.

De nieuwbouw in De Lage Vuursche beperkt zich tot een rijtje woningen aan de Eikenlaan. Voor het overige bleef in het dorpje de 17de eeuwse ruimtelijke structuur gehandhaafd.

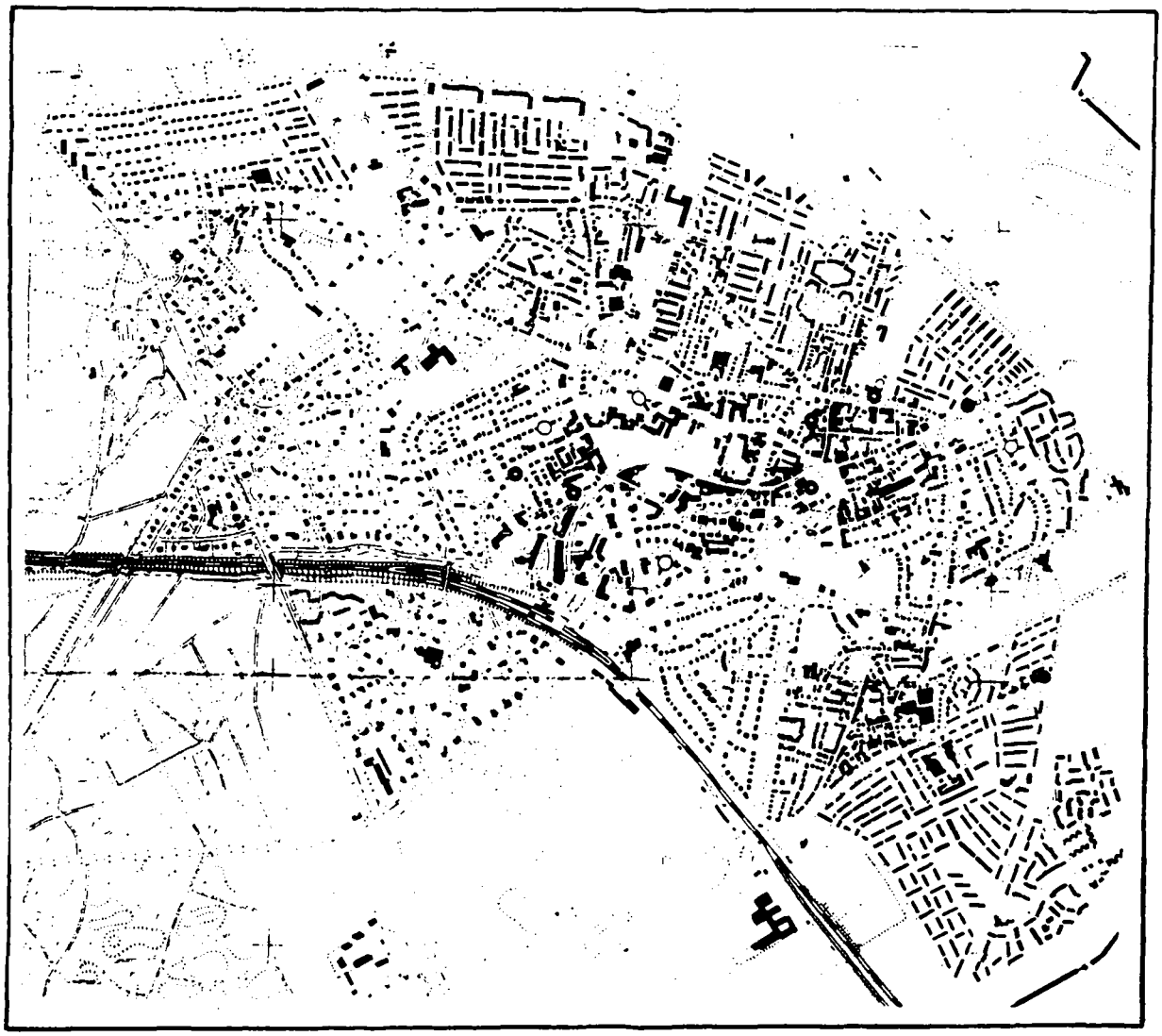

Afb. 15. Recente kaart 1:10000 van Baarn (verkleind).

DEEL B INVENTARISATIE

1 STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

1.1 GEBIEDEN BINNEN DE BEBOUWDE KOM

1.1.1 Dorpskern vóór 1850

Baarn
Baarn was tot de eerste helft van de 19e eeuw een kleine nederzetting met de opbouw van een esdorp. Een tweetal belangrijke interlokale verbindingen zijn van belang geweest bij de ontwikkeling van Baarn. De belangrijkste verbinding was de noord-zuid verbinding nu terug te herkennen in de Wakkerendijk en Amsterdamsestraatweg. Het dorp zelf lag direct aan de oost-west verbinding lopend vanuit Eembrug via de huidige Bisschopsweg, Eemweg, Eemstraat, Stationsweg, Generaal van Heutzlaan en via Hilversumsestraatweg in de richting van Hilversum.
Het dorp bestond voornamelijk uit niet-aaneengesloten bebouwing, bestaande uit een groot aantal boerderijen die aan de randen van de bouwlanden waren gesitueerd. Bij de Brink, het eigenlijke hart van het dorp stond een kerk en bebouwing die enigzins aaneengesloten was. De structuur is niet planmatig

1.1.2 Dorpsgebieden 1850-1940

Na de aanleg in 1874 van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort, waarmee Baarn en halteplaats kreeg, zien we tot 1940 omvangerijke uitbreidingen. Het grootste deel van deze uitbreidingen hadden het karakter van een villapark (zie 1.1.4) en werden ten westen van de oude dorpskern gepland.
De overige uitbreidingen hebben met uitzondering van het "Rode Dorp" (zie 1.1.5) geen planmatig karakter. Tussen 1872 en 1885 worden aan de oostzijde van de oude dorpskern arbeiderswoningen gebouwd. Aldus ontstaan de wijken Oosterhei en Westerhei. De bebouwing is niet-aaneengesloten, veelal met voortuinen. De straten zijn nieuw aangelegd, terwijl bestaande structuren zoals de Faas Eliaslaan, Javalaan, Oosterstraat en Heemskerlaan worden gehandhaafd.
De oostelijke uitbreiding, geklemd tussen de villaparken en de oude dorpskern, heeft in de periode 1850-1940 een metamorphose ondergaan. Hier ontwikkelede zich een nieuwe dorpskern met aaneengesloten bebouwing. De Laanstraat, voorheen een landelijk zandpad met verspreide bebouwing, is met name in de dertiger jaren ontwikkeld tot winkelstraat.

1.1.3 Villagebieden

Baarn ontwikkelde zich in de periode 1850-1940 als villadorp bij uitstek. Villa's en landhuizen zijn overal in Baarn terug te vinden, met enkele concentraties langs straten (Mollerusstraat, Parkstraat, Eeemnesserweg, Leestraat e.a.) en hier en daar verspreid tussen ander soortige bebouwing. De meeste villa's zijn echter geconcentreerd in daarvoor speciaal aangelegde "villaparken" zoals het Prins Hendrikpark, Amaliapark, Prinses Wilhelminapark en Pekingpark.

Bij de ontwikkeling van deze gebieden speelden particuliere aannemers een grote rol, waardoor van een grote samenhang tussen de diverse parken geen sprake is. Ook de spoorlijn, die het gebied doorsnijdt, doet afbreuk aan de samenhang.
De begrenzing van het villagebied ten oosten van de oude dorpskern wordt grofweg gevormd door de volgende straten: Eemnesserweg, Nieuw-Baarnstraat en Leestraat van het noorden naar het oosten. De Torenlaan en Generaal van Heutszlaan in het zuiden en de Amsterdamsestraatweg in het westen.
Het Prins Hendrikpark is een driehoekvormig terrein bezuiden de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort. De structuur van het park wordt gekenmerkt door verspreide, solitair staande villa's op grote percelen, doorkruist met gebogen lanen.
De Prinses Irenelaan is een overblijfsel van een oude zichtlaan van het inmiddels verdwenen huis "De Eult".
Ten oosten van het Prins Hendrikpark, aan de andere zijde van de spoorlijn ligt het Amaliapark. De begrenzing van het parallellogramvormige park wordt gevormd door de spoorlijn in het westen, de oude Utrechtseweg in het Noorden, de Leestraat in het oosten en de Stationsweg in het zuiden. Het park vormt de entree van Baarn voor wie met de trein komt. Vanuit het tegenover het station liggende Stationsplein lopen straalsgewijs een viertal straten (Gerrit van der Veenlaan, Amalialaan, Koningsweg en Stationsplein). Diagonaal door het park loopt een oude zichtlaan van het voormalige huis "De Eult"; de Prins Hendriklaan.
De bebouwing had oorspronkelijk had hetzelfde karakter als die van het voorgenoemde park, maar is in de loop der jaren aangetast door nieuwbouw en verdichting van de bebouwing.
Het Wilhelminapark is het grootste villapark in Baarn. Het bestaat uit twee delen die door een oude zichtlaan (de Wittelaan) van het huis "De Eult" van elkaar gescheiden worden. Het westelijk deel wordt gekenmerkt door gebogen lanen en solitair staande grote villa's die op grote percelen staan. Opmerkelijk is de in de Emmalaan geprojecteerde vijver die speciaal door de projectontwikkelaar werd aangelegd als attractie voor de toekomstige bewoners.
Het oostelijk deel van het park heeft een heel ander karakter. De lanen zijn rechtlijniger, de bebouwing is in vele gevallen aaneengesloten en de villa's zijn over het algemeen kleiner dan in voorgenoemde parken.
Het Pekingpark tenslotte, is rond 1930 aangelegd ten zuiden van de Stationsweg. In het westen werd het park begrensd door de spoorlijn en in het zuiden door de Torenlaan.
Een opvallende sructuur in dit park is de rotonde op de kruising van de Da Costalaan en Bilderdijklaan in de zuidhoek van het park. De huizen staan of solitair, geschakeld of in een blok.

1.1.4 Sociale woningbouwgebieden

In 1920 wordt in opdracht van de woningbouwvereniging "Ons Belang"het arbeiderscomplex "Het Rode Dorp" gebouwd. Het betreft de bouw van 137 aaneengeschakelde woningen die voor een groot deel rond een plantsoen/plein (Mesdagplein) zijn gesitueerd.
Dit plein vormt het eindpunt van een oude zichtas van de buitenplaats Veldheim.
Woningbouwvereniging "Patrimonium" bouwde in de jaren twintig en klein ruitvormig arbeiderswijkje in de wijk Oosterhei.

1.1.5 Buitenplaatsen vóór 1850 en 1850-1940

Het aantal buitenplaatsen/kastelen die in de gemeente Baarn liggen of hebben gelegen is groot. Hier volgt een alphabetische opsomming:

Benthuys	(19e eeuw)	Kanton	(18e eeuw)
Berg en Dal	(19e eeuw)	Klein Drakenstein	(19e eeuw)
Buitenzorg	(19e eeuw)	Peking	(19e eeuw)
Drakenburg	(14e eeuw)	Pijnenburg	(17e eeuw)
Drakenstein	(17e eeuw)	Rusthoek	(19e eeuw)
De Eult	(17e eeuw)	Schoonoord	(18e eeuw)
Groeneveld	(17e eeuw)	Soestdijk	(17e eeuw)
Heuveloord	(19e eeuw)	Ter Eem	(14e eeuw)
Hooge Vuursche	(19e eeuw)	Veldheim	(19e eeuw)

Een aantal van de bovengenoemde buitenplaatsten hebben door hun tuinaanleg veel invloed gehad op de ruimtelijke structuur van Baarn. Met name de formeel aangelegde tuin van De Eult kan in dit opzicht niet onvermeld blijven. Een aantal belangrijke lineaire structuren in het huidige Baarn zijn gebaseerd op die formele aanleg van De Eult. Centraal punt in de tuin was de "ganzepoot", van waaruit een aantal zichtlanen liepen: de huidige loop van de Torenlaan, een deel van de Vondellaan, Prins Hendriklaan, Prinses Irenelaan en de Wittelaan zijn van oorsprong structuren uit die aanleg.
Een deel van de formele aanleg met oude zichtlanen en een sterrenbos met vijver bestaat nog steeds. Deze ligt tegenover Soestdijk aan de andere zijde van de Amsterdamsestraatweg.
De tuinen van Groeneveld, Soestdijk en Pijnenburg hebben in de 19e eeuw een landschappelijke aaanleg gekregen. Typische structuren zoals gebogen paden en lanen in een licht glooïend landschap, vijvers, weideland afgewisseld met bosen en zichtassen zijn tot in onze tijd vrijwel ongeschonden gespaard gebleven.
De tuinen van Peking en Kanton zijn grotendeels verkaveld en in het eerste kwart van deze eeuw volgebouwd.

1.1.6 (Openbare) groengebieden

Zoals hierboven reeds vermeld werd, is de tuin van het huis Kanton voor het grootste deel verkaveld en volgebouwd. Een deel van de tuin is tegenwoordig als openbaar park ingericht; het Cantonpark. De oorspronkelijke ruimtelijke structuur is voor een deel intact, met name in de omgeving van de Orangerie en de tuinfolie. Het zuidelijke deel van het park heeft een nieuwe inrichting.

1.2 Gebieden buiten de bebouwde kom

1.2.1 Losgesructureerde nederzettingen vóór 1850 en 1850-1940

Eembrugge
Het gehucht Eembrugge ligt ten noorden van Baarn aan de Eem. Eembrugge heeft een zeer eenvoudige structuur. De bebouwing bestaat uit een klein aantal verspreid gelegen boerderijen en woonhuizen. Deze liggen aan de weg Baarn-Bunschoten die bij Eembrugge de Eem overgaat.
Er vinden tot 1940 geen structurele veranderingen plaats.

Lage Vuursche
Evenals Eembrugge heeft dit dorp een zeer eenvoudige structuur. Het is in 1630 gesticht als kasteelgehucht bij Drakenstein. De bebouwing is gesitueerd langs een oudere lineaire structuur, thans de Dorpsstraat en is niet aaneengesloten en bestaat uit een kerk, boerderijen en enkele woonhuizen.
Ook hier vinden tot 1940 geen structurele veranderingen plaats.

2 GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

2.1 INLEIDING

Per gemeente zijn 'gebieden met bijzondere waarden' onderscheiden. De aard van de waardering hangt ten nauwste samen met het karakter van het MIP: de waarde wordt ontleend aan de kwaliteit van de historische bebouwingsstructuren in combinatie met de kwaliteit van de bebouwing. Cultuurhistorische waarden die geen of weinig relatie met de gebouwde omgeving hebben, komen in de waardering niet of nauwelijks aan bod.

In het kader van het MIP is het niet mogelijk gedetailleerd onderzoek te doen naar de kwaliteiten van de gebieden met bijzondere waarden. De onderstaande beschrijving van de waarden beoogt niet uitputtend te zijn, maar is op hoofdzaken gericht.

Inventarisatieformulier gebieden met bijzondere waarden
Ten behoeve van een systematische aanpak is per gebied met bijzondere waarden een formulier ingevuld met de feitelijke gegevens, het gebiedstype, een omschrijving van de waarde en tevens een tabel met waarderingscriteria.

Bij het formulier is zonodig een kaartje gevoegd met de omgrenzing van het gebied, de geïnventariseerde objecten alsmede de belangrijkste structuren conform de legenda.

Waarderingscriteria
De in de stedebouwkundige typologie onderscheiden gebiedstypen worden op hun bijzondere (cultuurhistorische) waarden getoetst, met behulp van een aantal criteria. Ten behoeve van een zo goed mogelijke vergelijkbaarheid van de waarde van object en gebied zijn deze criteria analoog aan de voor de objecten gehanteerde criteria.

De door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg opgestelde criteria zijn primair ontwikkeld om de waarde van gebieden uit de periode 1850-1940 vast te stellen, gemeten naar hun landelijke betekenis. Binnen het MIP-Utrecht is gekozen voor een bredere opzet waarbij ook de gebieden uit de periode vóór 1850 worden betrokken en waarbij eveneens de waarde van gebieden op provinciaal en gemeentelijk niveau wordt bepaald. De criteria van de RdMz zijn daartoe aangepast: de volgorde is gewijzigd en enkele formuleringen zijn aangepast.
De volgende (sub)criteria worden onderscheiden:

1. **omgeving**: de stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving;
   1.1 onderdeel groter geheel: de betekenis van het gebied als onderdeel van een groter geheel, bijv. een buitenplaats in een landgoederenlandschap;
   1.2 ruimtelijke relatie: de betekenis van het gebied vanwege de ruimtelijke relaties met de omgeving, bijv. een boerderijstrook in een veenontginning;

1.3 **markering/dominante situering**: de betekenis van het gebied vanwege de markering van het stadsbeeld (bijv. villapark), als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel (bijv. een parkaanleg) of als representant van een groter geheel, bijv. een fort binnen een linie;

2. **stedebouw/landschapsinrichting**: de intrinsieke kwaliteit van stedebouw en/of landschapsinrichting;
   2.1 **structuur**: de kwaliteit van het gebied vanwege het ruimtelijk concept en de structuur gelet op de bijzondere samenhang van functies, schaal, wegen, wateren, groenvoorziening, bebouwing en open ruimten;
   2.2 **erfindeling**: de kwaliteit van het gebied vanwege de percelering en de wijze waarop de erven zijn ingedeeld, bijv. de erven van een boerderijstrook;
   2.3 **bebouwing**: de betekenis van het gebied vanwege de architectonische of architectuurhistorische kwaliteiten van de bebouwing, bijv. die van een woningbouwcomplex;
3. **historie**: de bijzondere cultuurhistorische betekenis;
   3.1 **specifieke uitdrukking**: de betekenis van het gebied vanwege de structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met, en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemene historische ontwikkeling;
   3.2 **stedebouwkundig**: de betekenis van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
   3.3 **innovatieve waarde**: de betekenis van het gebied vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie gelet op type, motief en datering;
4. **gaafheid**: de mate waarin het gebied zijn oorspronkelijke gedaante bewaard heeft (herkenbaarheid);
   4.1 **omgeving**: belang van het gebied in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke of landelijke omgeving (vergelijk criterium 1);
   4.2 **structuur**: belang van het gebied vanwege de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) historisch-ruimtelijke structuur en functionele opzet als geheel;
   4.3 **erfindeling**: belang van het gebied vanwege de vorm, grootte en/of karakteristieke inrichting van de erven;
   4.4 **bebouwing**: belang van het gebied vanwege de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing.

Toelichting
Toepassing van deze criteria vindt plaats door middel van een driepunts-schaal op het inventarisatie-formulier teneinde vast te stellen of de betekenis van het gebied met bijzondere waarden van nationaal, provinciaal of gemeentelijk belang is. Per criterium is de waarde worden: 1 = zeer hoog, 2 = hoog, 3 = redelijk. Indien een criterium niet (meer) van toepassing is, wordt in deze tabel geen score aangegeven.

Aan de hand van de score op de verschillende criteria wordt tenslotte een totaalwaarde bepaald (zie veld 'kwalificatie').

2.2 INVENTARISATIE GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN DE GEMEENTE BAARN

In de gemeente Baarn zijn 10 gebieden met bijzondere waarden onderscheiden:

1. Groeneveld (Buitenplaats)
2. Wilhelminapark (villawijk)
3. Het Rode dorp (arbeiderswijk)
4. Pekingtuin (buitenplaats)
5. Cantonspark (openbaar groengebied)
6. Prins Hendrikpark (villawijk)
7. Soestdijk/De Eult (buitenplaatsen)
8. Lage Vuursche (beschermd stads-/ en dorpsgezicht)
9. Pijnenburg (Buitenplaats)
10. Rusthoek en Benthuys (Buitenplaatsen)

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 1
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Groeneveld
gebiedstype	: buitenplaats vóór 1850
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 4
kwalificatie	: nationaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling		x	
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden:
De buitenplaats Groeneveld ligt op een langwerpig perceel dat gebaseerd is op de middeleeuwse ontginningsstructuur. Het terrein heeft een landschappelijke aankleding stammend uit de eerste helft van de 19de eeuw. Formele structuren uit de 17de eeuw vinden we alleen terug aan de voorzijde van het huis, waarvan de oprijlaan de belangrijkste lineaire structuur is. De waarde van Groeneveld, met diverse sporen uit haar geschiedenis, ontleent haar grootse waarde aan de relatie met het omringende (nog) agrarische land en bossen, die als onmisbaar decor fungeren. Het park heeft enige herstellingen achter de rug, na een periode van achterstallig onderhoud. De slingervijver is een dominante structuur in de aankleding van het park.

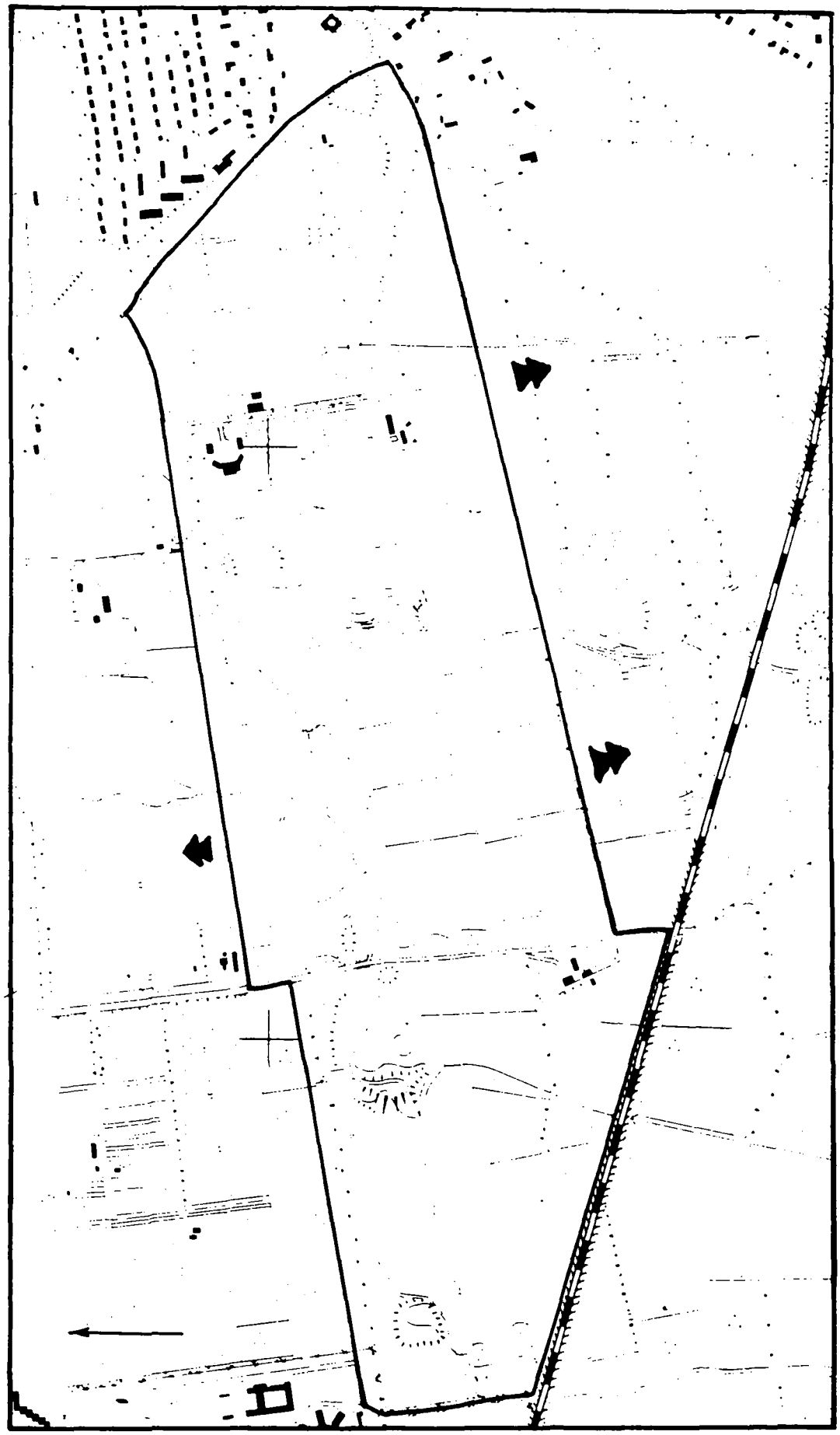

afb. 16 Groeneveld

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 2
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Wilhelminapark
gebiedstype	: villagebied 1850-1940
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/ M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 158
kwalificatie	: regionaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde		x	
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling		x	
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden:
Het Wilhelminapark werd aan het eind van de 19de eeuw aangelegd. Deels werden bestaande lineaire structuren, die gebaseerd waren op de formeel aangelegde tuin van de 17de eeuwse buitenplaats De Eult, overgenomen. Deze buitenplaats bezat grote delen grondgebied waar in de 19de eeuw villawijken werden gebouwd (zie GBW 7). De Wittelaan maakte vroeger deel uit van een zichtlaan die begon bij het nu verdwenen huis De Eult. Nu deelt deze straat het gebied in twee delen, die elk hun eigen karakter hebben. Het westelijk deel heeft gebogen en lanen (Wilhelminalaan, Emmalaan, Kroningslaan), terwijl het oostelijk deel een meer rechthoekiger stratenplan heeft (Nassaulaan, Krugerlaan, Steijnlaan). In vergelijking met het westelijk deel heeft het oostelijk deel een grotere verdichting van de bebouwing. De lineaire structuren van

het gebied zijn sinds de aanleg niet veranderd, met uitzondering van het stratenprofiel. Alhoewel beide delen van het park een eigen karakter hebben zijn ze qua structuur met elkaar verbonden en als zodaning in één bijzonder gebied gevat. Ondanks een storende lineaire structuur (de spoorlijn), is de relatie met de omringende woonwijken is groot. Die relatie wordt ook nog eens versterkt door het karakter van de bebouwing.

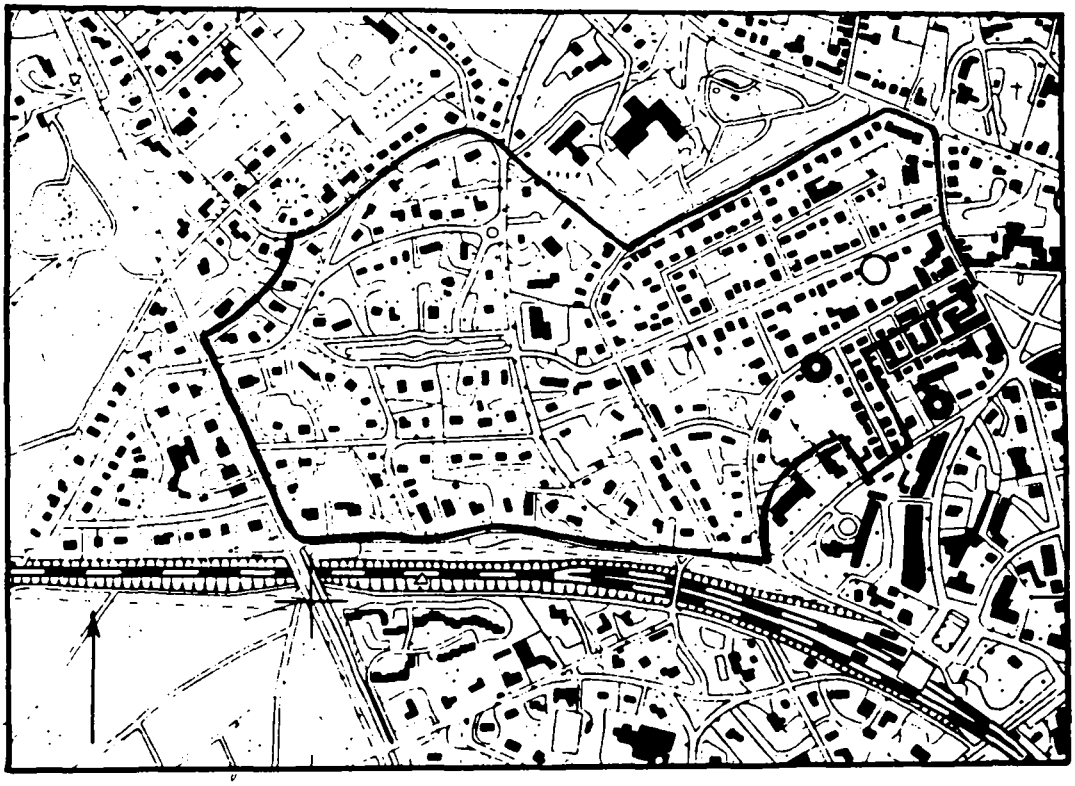

afb. 17 Wilhelminapark

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 3
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Het Rode Dorp
gebiedstype	: sociaal woningbouwgebied 1850-1940
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 25
kwalificatie	: regionaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel			x
1.2 ruimtelijke relatie			x
1.3 markering/dominante situering		x	
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur		x	
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde		x	
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden:
Het Rode Dorp is een klein sociaal woningbouwcoplex gebouwd in de Amsterdamse Schoolstijl. De structuur van dit kleine gebied wordt bepaald door twee pleinen. Als men de wijk vanuit het zuiden benadert komt men eerst op een soort voorplein waarvan de begrenzing wordt gevormd door de Marisstraat en Breitnerstraat. Dit plein heeft een open karakter die in het midden wordt doorsneden door de Veldheimweg. Deze straat loopt naar het tweede plein, het hart van de wijk. Dit plein heeft in tegenstelling tot het voorplein een gesloten karakter als gevolg van de bebouwing die het plein omvat. Het plein heeft aan de de noordzijde twee ingangen (Apolstraat en Blommerstraat). Aan de oostzijde van het plein is een toegangsweg die via een poort onder de bebouwing doorloopt (Neuhuysstraat). Met name door deze gesloten opzet maar ook door de bebouwing is er nauwelijks sprake van enige relatie met de omgeving.

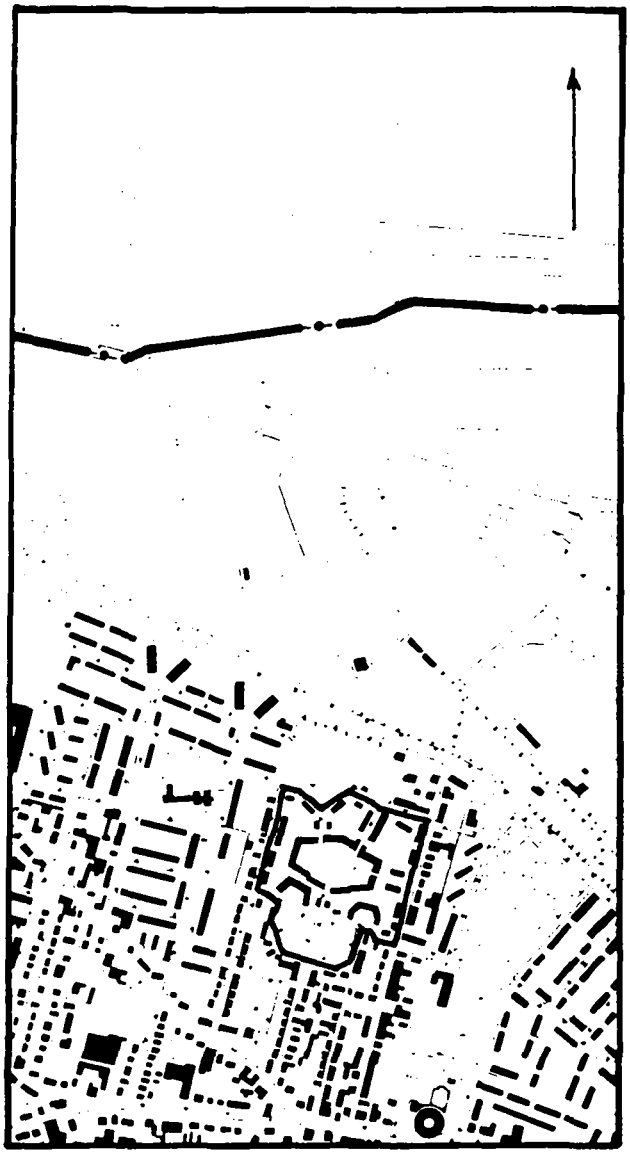

Afb. 18 Het Rode Dorp

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 4
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Pekingtuin
gebiedstype	: groengebied 1850-1940
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 4
kwalificatie	: lokaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel			x
1.2 ruimtelijke relatie			x
1.3 markering/dominante situering		x	
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur			x
2.2 erfindeling			x
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking			x
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving			x
4.2 structuur			x
4.3 erfindeling			x
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden

De voormalige buitenplaats Peking is momenteel een park, de "Pekingtuin". Het park heeft nog kenmerken van een landschappelijke aanleg, maar door aantasting heeft het zijn oorspronkelijke karakter grotendeels verloren. Dit is het gevolg van de omringende bebouwing en door de aanleg van nieuwe wandelpaden. Daarnaast is het terrein te klein geworden om een dergelijk karakter te kunnen behouden. Toch bezit dit bijzondere gebied een aantal elementen die het bijzonder maken. De begrenzing van het gebied omsluit twee landhuizen, het eerder genoemde huis Peking en het voormalige huis Kanton, dat rechts van Peking ligt. Beide huizen worden van elkaar gescheiden door de Boslaan. Van beide buitenplaatsen zijn enkele dienstwoningen en de koetshuizen be-

waard gebleven. De Torenlaan is een belangrijke lineaire structuur, die weliswaar buiten de begrenzing van het gebied ligt maar wel zorgt voor een relatie met het omringende gebied.
Oorspronkelijk was de Torenlaan een zichtlaan van het verdwenen huis De Eult. (GBW 7)

Afb. 19 Pekingtuin

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 5
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Cantonspark
gebiedstype	: groengebied 1850-1940
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 4
kwalificatie	: lokaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel			x
1.2 ruimtelijke relatie			x
1.3 markering/dominante situering			x
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur			x
2.2 erfindeling			x
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking			x
3.2 stedebouwkundig			x
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving			x
4.2 structuur		x	
4.3 erfindeling		x	
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden:
Het Cantonspark is een klein park op een parallelogramvormig terrein en wordt begrensd door de Heemskerlaan, Abel Tasmanlaan, Piet Heinstraat en Noorderstraat. Het maakte vroeger deel uit als overplaats van het huis Kanton. De belangrijkste lineaire structuur is een voetpad die langs de wintertuin loopt en daar een plein vormt. Het terrein heeft verder een open karakter met enkele bossages en waterpartijen. Een folie en de wintertuin zijn de belangrijkste gebouwen. Het park staat op zich zelf en heeft geen relatie met de omgeving.

Afb. 20 Cantonspark

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 6
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Prins Hendrikpark
gebiedstype	: villagebied 1850-1940
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 25
kwalificatie	: nationaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde	x		
4. gaafheid			
4.1 omgeving	x		
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden:
Het Prins Hendrikpark is het oudste villapark in Baarn en heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van Baarn tot villadorp. Het park ligt op een driehoekvormig terrein dat wordt begrensd door de Generaal van Heutzlaan, de Amsterdamsestraatweg en de spoorlijn Amersfoort-Amsterdam. De bebouwing in dit gebied is vrij gaaf op enkele storende nieuwbouw na, waardoor in sommige gevallen de relaties tussen hoofd- en bijgebouwen van de oorspronkelijke bebouwing verloren is gegaan. De kenmerkende lineaire structuren bestaan uit slingerende lanen in een landschappelijke, boomrijke omgeving. Ook in het Prins Hendrikpark ligt een deel van de voormalige zichtlaan, de Prinses Irenelaan, die haar oorsprong vindt in het park van De Eult (GBW 7). De overige lineaire structuren zijn sinds de aanleg niet veranderd met uitzondering van het stratenprofiel.

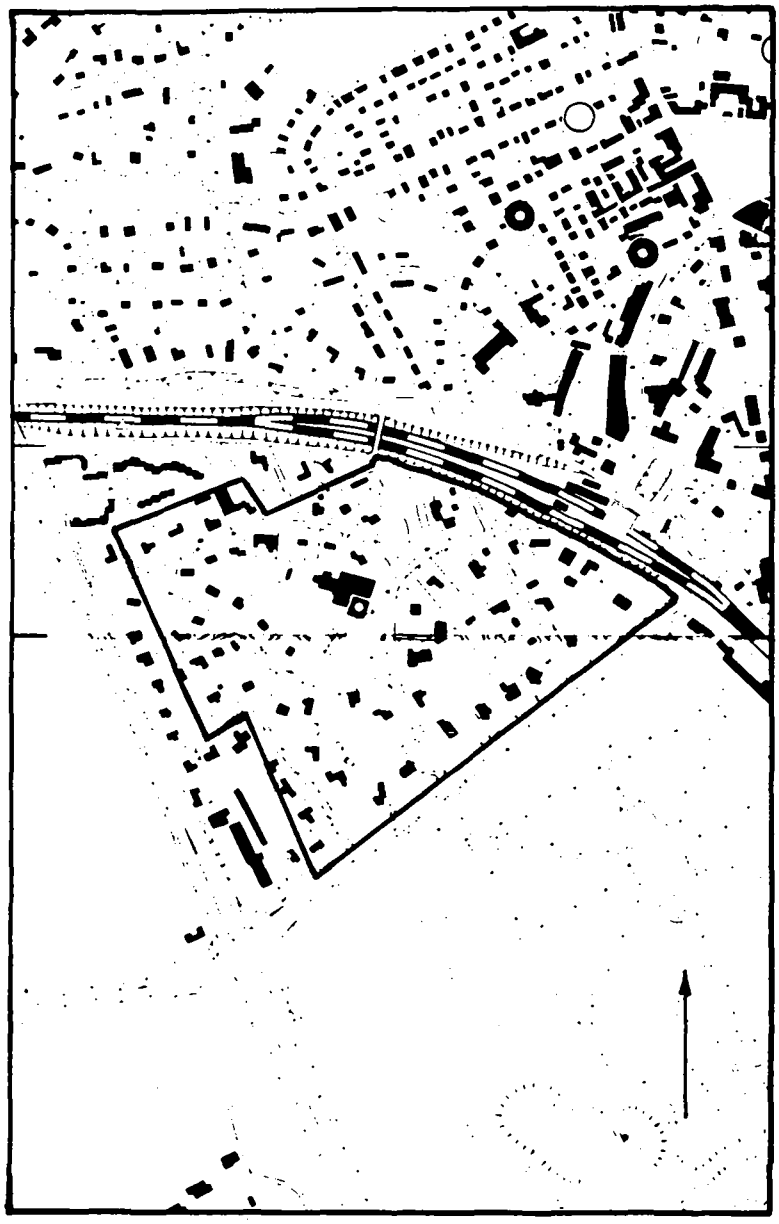

Afb. 21 Prins Hendrikpark

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer : BRN GBW 7
inventarisatiegebied: Utrechtse Heuvelrug
gemeente : Baarn
naam : Soestdijk/De Eult
gebiedstype : buitenplaatsen vóór 1850
inv. datum : 26 november 1991
inventarisator : J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr. :
aantal MIP-objecten : 14
kwalificatie : nationaal
beschermd gezicht : nee
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering	x		
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling	x		
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde		x	
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing	x		

Omschrijving waarden:
Tot de oudste buitenplaatsen in Baarn behoren Soestdijk en De Eult. Deze laatste wordt op de kaarten vermeld als het Baarnse Bos. Dit terrein heeft nog voor een zeer groot deel haar 17de eeuwse structuur. Deze wordt bepaald door drie lineaire hoofdstructuren die in het zuiden van het terrein bij elkaar komen in een zogenaamde ganzevoet. De hoofdas of middenas (Wittelaan) loopt naar het noord-westen en is boven de Generaal van Heutzlaan nog gedeeltelijk bewaard gebleven in de Prinses Irenelaan en heet wederom de Wittelaan in het Wilhelminapark. De westelijke (Schrikslaan) loopt totaan de Amsterdamsestraatweg, nabij de kruising met de Hilversumsestraatweg (deze beide straten maakten vroeger ook deel uit van het landgoed De Eult). De noordelijke as, de Torenlaan, had voor de bouw van het Pekinghuis zicht op de kerktoren van Baarn. Een belangrijke structuur op de middenas wordt gevormd door een ovaalvormige vijver van waaruit

straalsgewijs 8 korte lanen lopen die gevat zijn in een rechthoekig kader. Dit element heet een **sterrenbos**. Voorts bevindt zich tussen de hoofdas en noordas een **rotonde** (de Lindekom). De rotonde was in de oorspronkelijke aanleg van het park De Eult een steeds terugkerend fenomeen.
Soestdijk had, net zoals De Eult een formele aanleg. In 1779 werd de tuin getransformeerd in een landschappelijk aangelegde tuin en was daarmee, samen met Het Loo een van de eerste parken in Nederland die deze engelse stijl in praktijk brachten. Bekende elementen als slingervijvers, gebogen lanen en een glooïend terrein zijn in de tuinen van Soestdijk aanwezig. De formele structuur uit de 17de eeuw is op sommige plekken ook nog aanwezig. In 1758 wordt De Eult door aankoop bij het landgoed Soestdijk gevoegd maar beide parken zijn nooit één geheel geworden. De Amsterdamsestraatweg is een oude lineaire structuur die beide parken, met name sinds de verbreding, van elkaar scheidt. Vanuit het paleis Soestdijk loop een zichtlaan aan de zuidzijde van het park De Eult naar de gedenknaald aan de Torenlaan.

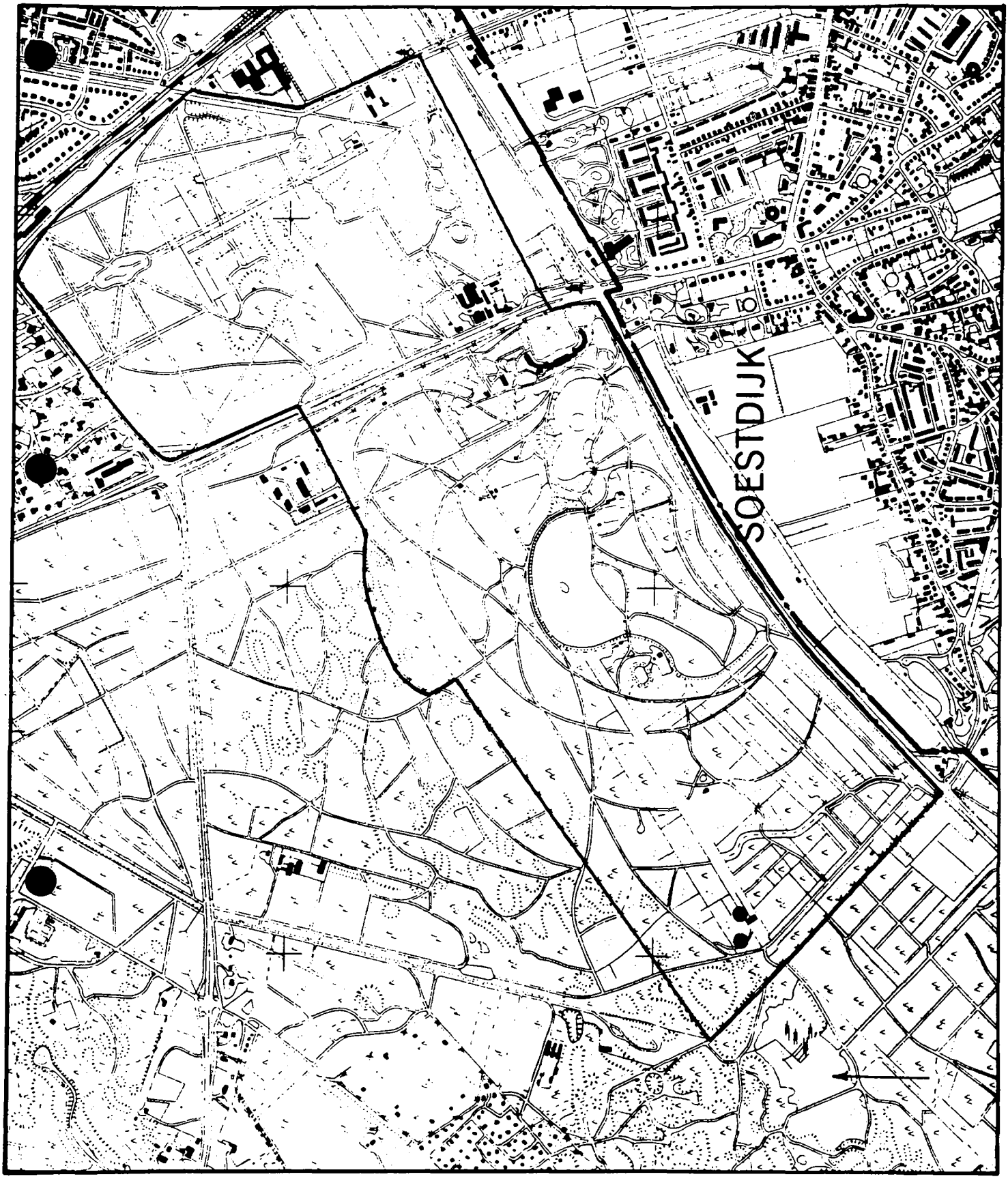

Afb. 22 Soestdijk/De Eult

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer : BRN GBW 8
inventarisatiegebied: Utrechtse Heuvelrug
gemeente : Baarn
naam : Lage Vuursche
gebiedstype : dorpskern vóór 1850
inv. datum : 26 november 1991
inventarisator : J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr. :
aantal MIP-objecten : 20
kwalificatie : regionaal
beschermd gezicht : ja
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel			x
1.2 ruimtelijke relatie		x	
1.3 markering/dominante situering		x	
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur			x
2.2 erfindeling			x
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig		x	
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving		x	
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling		x	
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden:
De kern Lage Vuursche bestaat uit de Dorpsstraat die aan weerszijde bebouwd is met voornamelijk boerderijen en woningen. De Dorpsstraat is de enige oude lineaire structuur die van belang is. De kern van Lage Vuursche is praktisch onveranderd gebleven. Aan de westzijde heeft een kleine uitbreiding plaatsgevonden en bestaat uit één straat die evenwijdig aan de Dorpsstraat loopt. De buitenplaatsen Drakenstein en Klein Drakenstein liggen ten opzichte van de Dorpsstraat terug en missen daardoor een structurele relatie met de dorpskern. Beide buitenplaatsen hebben geen parkaanleg die te vergelijken is met Soestdijk of Groeneveld. De structuur van Drakenstein wordt bepaald door een oprijlaan die naar het huis leidt. Het huis zelf ligt op een cirkelvormig terrein dat omgeven is door een gracht. Voor het huis is een plein waar omheen enkele bijgebouwen zijn geplaatst. Klein Drakenstein bestaat uit een oprijlaan met een voorplein. Achter het huis is een open weide.

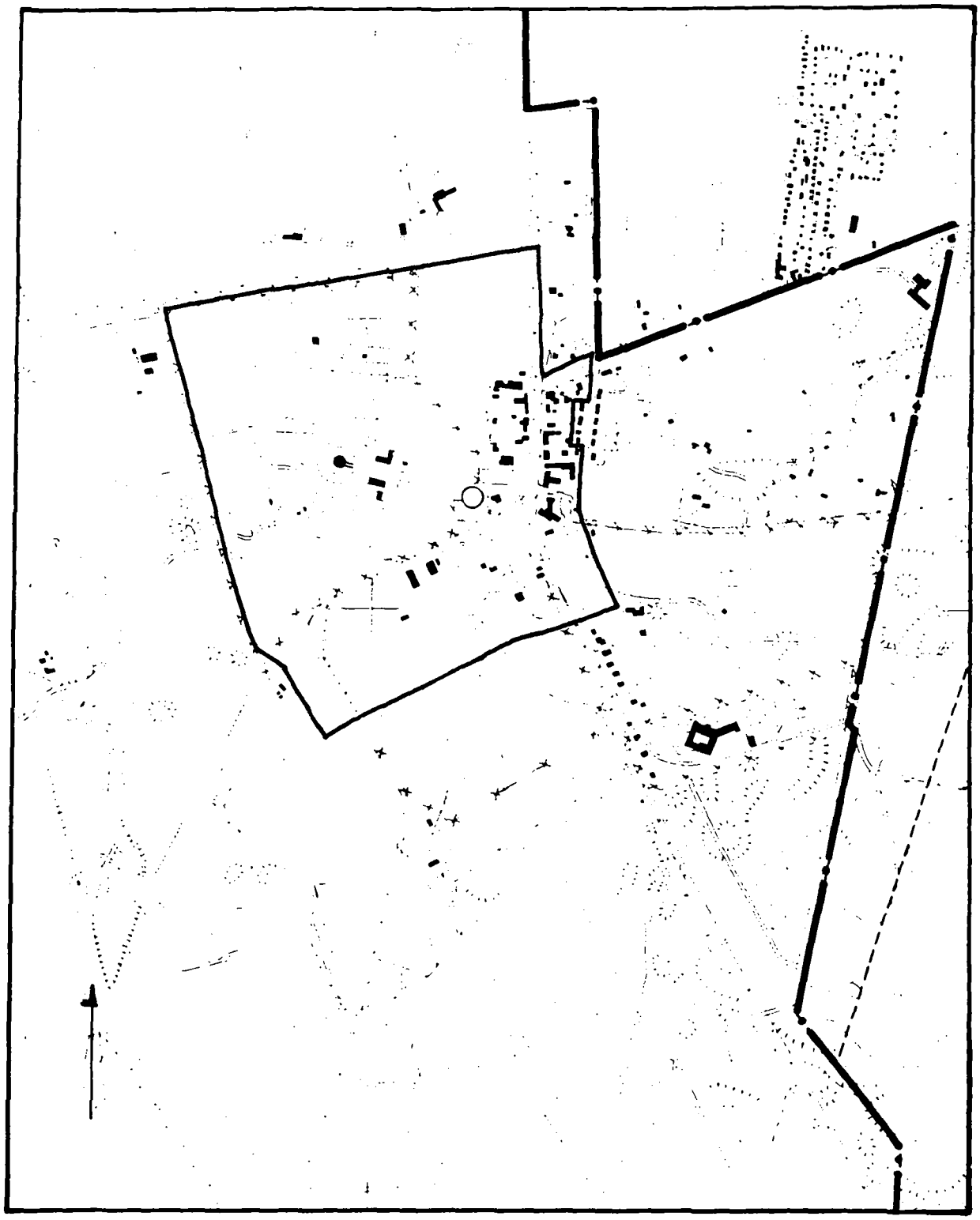

Afb. 23 Lage Vuursche

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer	: BRN GBW 9
inventarisatiegebied	: Utrechtse Heuvelrug
gemeente	: Baarn
naam	: Pijnenburg
gebiedstype	: buitenplaats vóór 1850
inv. datum	: 26 november 1991
inventarisator	: J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr.	:
aantal MIP-objecten	: 3
kwalificatie	: nationaal
beschermd gezicht	: nee
literatuur/bronnen	:

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel	x		
1.2 ruimtelijke relatie	x		
1.3 markering/dominante situering			x
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur	x		
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing		x	
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking	x		
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving	x		
4.2 structuur	x		
4.3 erfindeling	x		
4.4 bebouwing			x

Omschrijving waarden:
Het landgoed Pijnenburg dat behoort tot het gebied met bijzondere waarde behoort, ligt op een driehoekvormig terrein. De overplaats van Pijnenburg, dat in de gemeente Soest ligt, valt er buiten. Wel dient dit gebied als onmisbaar decor, vanwege het open karakter. Het terrein dat wel onder de bijzondere waarde valt grenst aan een reeks buitenplaatsen in Zeist (Ewijkshoeve, Ernst Sillemshoeve en Prins Hendriksoord) die eveneens een gebied met bijzondere waarde vormen (zie rapport Zeist). De relatie met de omgeving is hierdoor zeer groot. Pijnenburg zelf is een in landschappelijke stijl aangelegde tuin waarvan de oorspronkelijke structuur geheel intact is gebeleven. Opvallend is de lange slingervijver die door het hele terrein loopt.

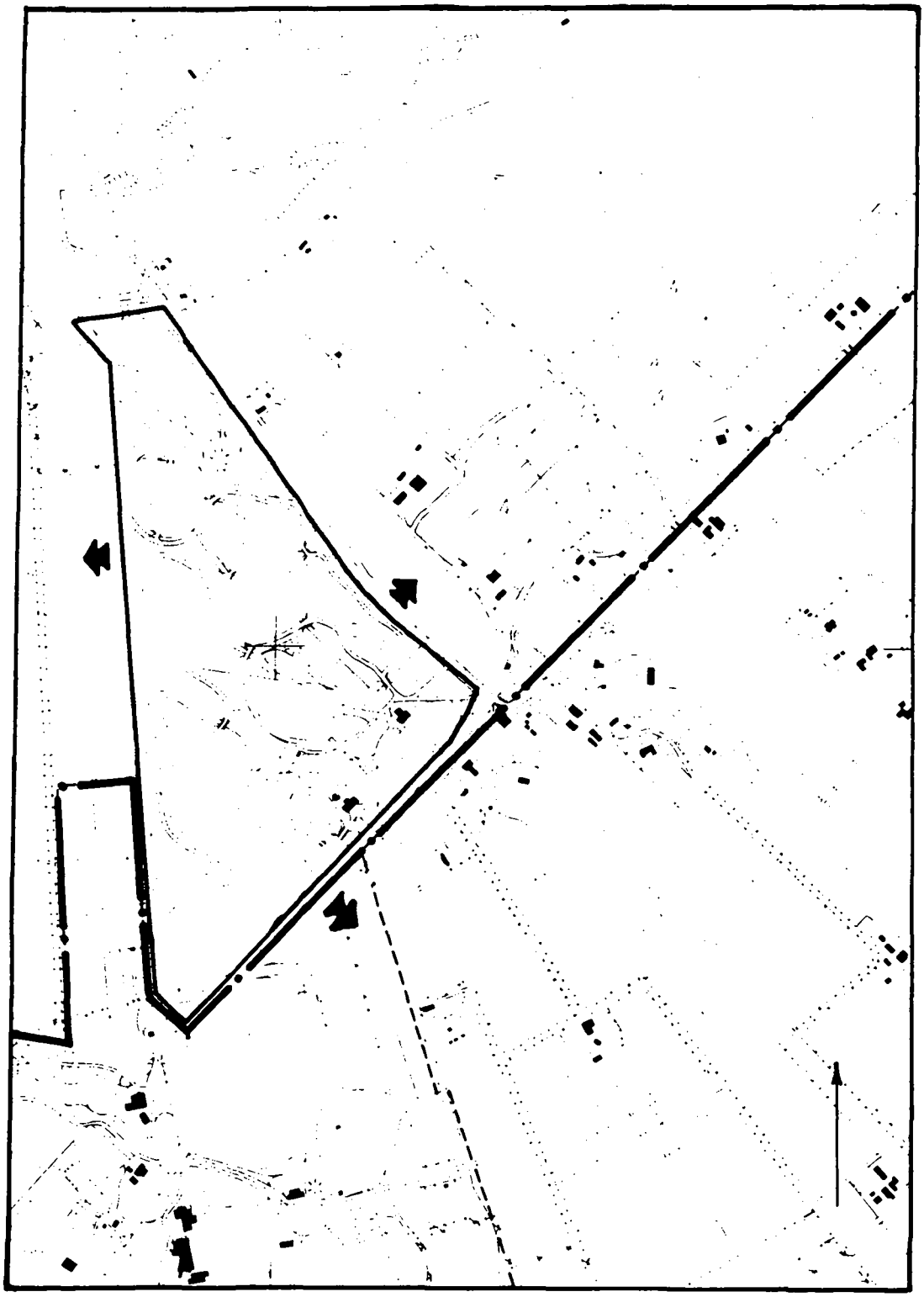

Afb. 24 Pijnenburg

M.I.P. PROVINCIE UTRECHT: gebieden met bijzondere waarden

nummer : BRN GBW 10
inventarisatiegebied: Utrechtse Heuvelrug
gemeente : Baarn
naam : Rusthoek/Benthuys
gebiedstype : buitenplaatsen na 1850
inv. datum : 26 november 1991
inventarisator : J.C. van 't Hof/M. Laman
foto neg. nr. :
aantal MIP-objecten : 8
kwalificatie : lokaal
beschermd gezicht : nee
literatuur/bronnen :

Criteria gebieden met bijzondere waarden	1	2	3
1. omgeving			
1.1 onderdeel groter geheel			x
1.2 ruimtelijke relatie		x	
1.3 markering/dominante situering			x
2. stedebouw/landschapsinrichting			
2.1 structuur			x
2.2 erfindeling		x	
2.3 bebouwing	x		
3. historie			
3.1 specifieke uitdrukking			x
3.2 stedebouwkundig			
3.3 innovatieve waarde			x
4. gaafheid			
4.1 omgeving			x
4.2 structuur			x
4.3 erfindeling			x
4.4 bebouwing		x	

Omschrijving waarden:
De beide buitenplaatsen Rusthoek en Benthuys, die in hun huidige vorm van rond 1900 dateren liggen aan de Eemnesserweg die als een oude lineaire structuur beide buitenplaatsen van elkaar scheidt. De omvang van het terrein van Rusthoek is qua structuur ouder. Op kaarten uit de eerste helft van de 19de eeuw wordt het terrein van dezelfde grootte omgracht weergegeven. Het huis heette in die tijd "Zeerust". De omgrachting is nu verdwenen en de indeling van het terrein is veranderd. Achter het huis ligt nu een vijver. Benthuys is een kleinere buitenplaats die nog steeds in een agrarisch getinte omgeving ligt met oude boerderijen. Nieuwbouw is echter zeer dicht genaderd. De relatie tussen beide huizen wordt benadrukt door de nog intact zijnde zichtlijnen.

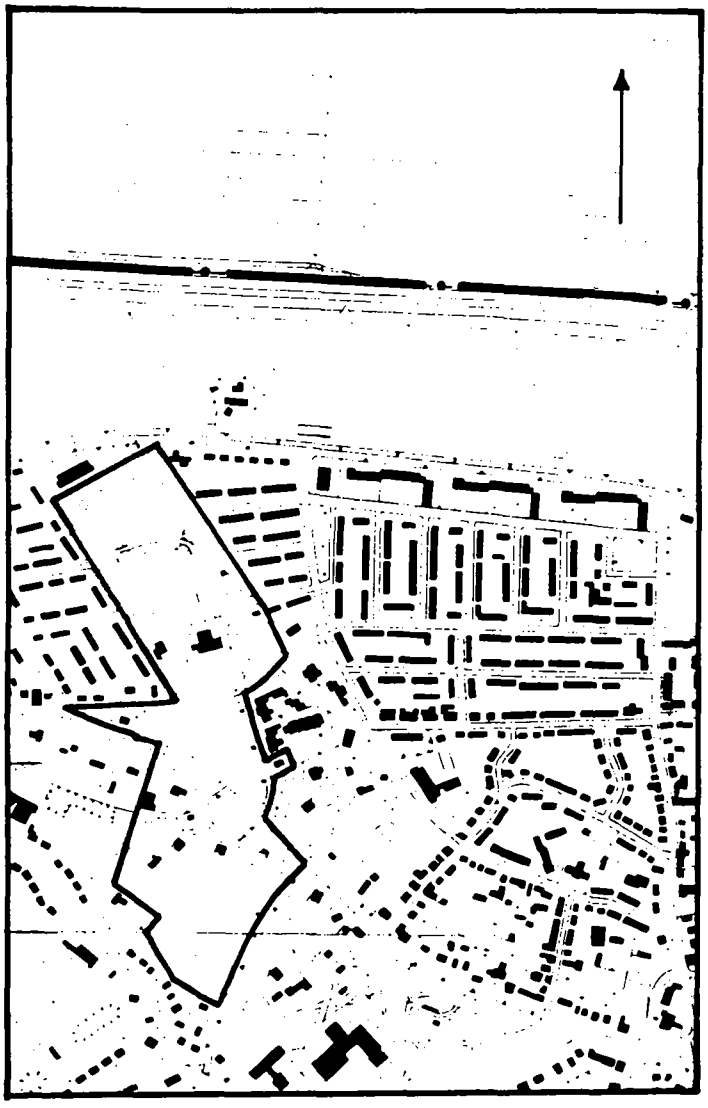

Afb. 25 Rusthoek en Benthuys

3 ARCHEOLOGISCHE TERREINEN

(volgens opgave: 'Archeologische monumenten in de provincie Utrecht')

1	Resten van de aanleg en overblijfselen van het Laat-Middeleeuwse bisschoppelijke kasteel Ter Eem	M-ch
2	Resten van het Laat-Middeleeuwse versterkte huis Drakenburg	M
3	Grafheuvel (Baarn-Roosterbos)	M-ch
4	Grafheuvel (Baarn-Roosterbos)	M-ch
5	Dubbele aarden wal vermoedelijkuit de Late Middeleeuwen (Lage Vuursche-Berkenlaan)	
6	Terrein waarin 3 grafheuvels (Lage Vuursche-Berkenlaan	M-ch
7	Grafheuvel (Lage Vuursche-Kievitsdal)	M-ch
8	Terrein waarin 3 grafheuvels (Lage Vuursche-Drakenstein)	M-ch
9	Terrein waarin 3 grafheuvels (Lage Vuursche-Drakenstein)	M-ch
10	Vermoedelijke grafheuvel (Lage Vuursche-Zeven Linden)	M-ch
11	Grafheuvel (Lage Vuursche-Zeven Linden)	M-ch

M : terrein beschermd ingevolge de Monumentenwet.
(M) : terrein dat op de voordracht staat voor wettelijke bescherming, maar waarbij die bescherming nog niet is geëffectueerd.
ch : cultuurhistorische waarde; significante vorm- en structuurelementen zijn duidelijk zichtbaar.
cl : cultuurlandschappelijke waarde; herkenbare samenhang tussen een of meer monumenten en natuurlijke en/of historisch-geografische terreinkenmerken.

4 BOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

4.1 BRUGGEN, SLUIZEN EN ANDERE WEG- EN WATERBOUWKUNDIGE WERKEN EN DE BIJBEHORENDE HULPMIDDELEN

Op de oostgrens van de gemeente Baarn, aan de andere zijde van de Eem, staat een gemaal dat rond 1930 gebouwd is. Dit gemaal zorgt voor de afwatering van het achterliggende weilandgebied dat bij de gemeente Amersfoort behoort.

4.2 VOORWERPEN OP VELDEN, PLEINEN EN STRATEN

Er staan in Baarn een aantal losstaande hekpijlers. In de meeste gevallen gaat het om overblijfselen van vroegere buitenplaatsen of grote landhuizen, die òf geheel verkaveld zijn òf nu nog in een verkleinde vorm bestaan. Hekpijlers aan de Hilversumse- straatweg dragen de naam "Buitenzorg". Het huis staat aan de Amsterdamsestraatweg en het gebied tussen deze twee straten behoorde tot "Buitenzorg". De hekpijlers aan de Hilversumse- straatweg herinneren hieraan. Aan de Sophialaan staat een spijlenhek met natuurstenen hekpijlers in een neo-renaissance stijl. Het geheel behoorde vroeger tot de buitenplaats "Hydepark" in de gemeente Doorn en is in de 60-ger jaren naar deze plek verplaatst. Tegenover het station "Baarn", op het Stationsplein staat een spijlenhek dat in 1873 in opdracht van Prins Hendrik daar werd neergezet en de toegang was tot het voormalige Amaliapark. Het park werd aangelegd door H. Copijn. De obelisk aan de Torenlaan is eem monument ter herinneren aan de soldaten die in de oorlog tegen Napoleon bij Waterloo vochten.

4.3 GEBOUWEN VOOR HET LANDS-, GEWESTELIJK EN PLAATSELIJK BESTUUR

In 1907 werd aan de Laanstraat 1, naar ontwerp van architect De Boois, een gemeentehuis gebouwd. Het gebouw heeft aan de buitenzijde geen uitgesproken stijl (wel Art Nouveau details) maar is afgeleid van een bepaald type dat in deze tijd in zwang was. (Vergelijk het gebouw voor de verzekeringsmij. "Pietas" van J.A. van Straaten aan de Drift 9 in Utrecht.) Het interieur, nu gedeeltelijk verdwenen, is in Art Nouveau uitgevoerd.

4.4 KERKELIJKE GEBOUWEN EN BIJZONDERE ONDERDELEN DAARVAN, ALSMEDE WONINGEN VOOR KERKELIJKE FUNCTIONARISSEN

Op de Brink, midden in het centrum van Baarn, staat de Nederlandse Hervormde Pauluskerk. Het is de oudste kerk in de gemeente, stammend uit de 14de eeuw. In de 16e eeuw is de kerk verhoogd en in de 2de helft van de 19de eeuw vergroot en is de bepleistering aangebracht.

In Lage Vuursche staat een kleine Nederlandse Hervormde kruiskerk, gebouwd in 1658. Het tochtportaal stamt uit 1938 en is op verzoek van koningin Wilhelmina tegen de kerk aangezet. De bijbehorende pastorie (Hoge Vuurscheweg 2) is in de 2de helft van de 19de eeuw gebouwd.

De Nicolaaskerk aan de Kerkstraat 19 is in 1904 gebouwd in een Duitse neo-gotische stijl (architect niet bekend).

De gereformeerde kerk aan de Oude Utrechtseweg 4a is in 1880 gebouwd en heeft neo-romaanse invloeden. Van origine had de kerk een grondplan in de vorm van een grieks kruis maar later heeft men ter hoogte van het koor een tweede dwarsbeuk gebouwd.

Het bestuur der eerwaarde zusters van Onze Lieve Vrouwe te Amersfoort gaf in 1927 aan de architect Van Ooijen de opdracht een klooster te bouwen. Het is een vrij zakelijk gebouw met Amsterdamse Schoolstijl invloeden. Tegenwoordig is het een verpleegtehuis.

4.5 HANDELS- EN KANTOORGEBOUWEN EN GEBOUWEN VOOR TRANSPORT EN OPSLAG

In 1872 kreeg de Hollandse IJzeren Spoorwegmij. het groene licht van Prins Hendrik de spoorlijn van Amsterdam naar Amersfoort over het landgoed van Soestdijk aan te leggen. Een voorwaarde was dat Baarn een station kreeg waar leden van het koninklijk huis op de trein konden stappen. Dit station (Stationsplein 68-72) kreeg een koninklijke wachtkamer. Het station zelf heeft een villa-achtig karakter.

In 1896 werd een spoorlijnverbinding aangelegd tussen Baarn en Utrecht. Hiervoor kreeg Baarn een tweede station, schuin tegenover het eerste. Net zoals station Soest en Soestdijk, die ook langs deze lijn lagen, werd ook dit station gebouwd door J.F. Klinkhamer. Tegenwoordig heeft het gebouw geen stationsfunctie meer, maar is het een restaurant.

Er bevindt zich in Baarn een redelijk aantal nog in originele staat verkerende winkelpanden. In de inventarisatie zijn de meest representatieve opgenomen, onder andere: Brinkstraat 34 en 35, Laanstraat 69 (met zeer fraaie Art Nouveau elementen), Leestraat 42-46 en Nieuwbaarnstraat 35.

Aan Eemstraat 68 staat een woon/kantoor/opslagpand van de architect P. Beekman. Het is gebouwd in een nieuw-zakelijke stijl. Het postkantoor aan de Teding van Berkhoutstraat is gebouwd in een eclectische stijl; in dit geval een combinatie van neo-gotische en Hollandse renaissance motieven (bouwjaar 1912).

Aan de Gaslaan 2-2a en aan de Leestraat 11 staan twee voormalige koetshuizen.

4.6 GEBOUWEN VAN LIEFDADIGHEID, GEZONDHEIDSZORG, WETENSCHAP EN CULTUUR

In 1908 werd in opdracht van de Maatschappij tot nut van 't algemeen belang aan Penstraat 6 het "Nutsgebouw" gebouwd. Het deed dienst als tekenschool.

In navolging van Duitse voorbeelden werd in 1885 besloten, door de hiertoe in het leven geroepen N.V. Badhotel, tot oprichting van een Badhotel annex Sanatorium. Het doel was de huisvesting van een 'koudwatergeneesinrichting'. Het pand werd gebouwd in 1886-87 naar ontwerp van H.P. Berlage, destijds werkzaam op het bureau van T. Sanders. In 1983 is het Badhotel zeer sterk verbouwd, zelfs zodanig dat alleen de toren in

vereenvoudigde vorm is overgebleven. De toren bevindt zich aan de Julianalaan, centraal in het bosrijke Prins Hendrikpark.

Tegenover de r.k. kerk aan de Kerkstraat werd in 1921 de r.k. Aloysiusschool gesticht. Het pand werd in neo-classicistische trant opgetrokken naar ontwerp van Rigter en Van Bronkhorst.

4.7 GEBOUWEN VOOR SPORT, RECREATIE, VERENIGING, VERGADERING EN HORECA

Aan de Acacialaan 6 staat het voormalige badhuis "'t Poorthuis". Het is rond 1920 gebouwd in een eenvoudige architectuur. In 1916 werd aan de Eem een gebouw neergezet naar ontwerp van T. de Ruig, dat dienst deed als zweminrichting. In het gebouw bevonden zich onder andere de verkleedruimten.

Tegenover kasteel Groeneveld aan de Amsterdamsestraatweg staat al sinds de 17de eeuw een pand dat als herberg functioneert. Tegenwoordig is het een restaurant. In 1923 werd naar ontwerp van E.H.D. Insinger een restaurant aan de Hilversumsestraatweg gebouwd. Het is een onregelmatig, asymmetrisch pand en is een voorbeeld van expressionistische architectuur.

Tegenover het station Baarn, aan het Stationsplein 62, staat een pand dat daar in 1886 is gebouwd. Oorspronkelijk was het een vijf-assig herenhuis en heette "Huize Amalia". In 1904 kreeg het pand een hotelfunctie en werd Hotel Zeiler genoemd. Binnen zes jaar was het te klein geworden en werd het pand verbreed en verhoogd en kreeg het de uiterlijke vorm zoals we die nu nog kunnen zien. Tegenwoordig heeft het pand een kantoorfunctie.

4.8 KASTELEN, BUITENPLAATSEN, HISTORISCHE PARKEN EN TUINEN EN DAARBIJ BEHORENDE BIJGEBOUWEN EN OBJECTEN

Zo'n vijftien buitenplaatsen zijn gelegen in Baarn. Samen vormen ze een divers geheel. De grootste buitenplaatsenvormen nog steeds het landschap in het westen en zuiden van Baarn. Vanaf de middeleeuwen kwamen zij tot stand. Hieronder komt een elftal buitenplaatsen aan de orde. Bij de gehanteerde chronologische volgorde is uitgegaan van de bouwdatum van de huidige bebouwing. Op een mogelijk vroegere oorsprong wordt hier verder niet ingegaan.

De buitenplaatsen zijn grofweg in drie perioden ontstaan: rond het midden van de 17de eeuw (Drakenstein, Slotlaan 9; Pijnenburg, Biltseweg 4; Soestdijk, Amsterdamse Straatweg 1); in de 18de eeuw (Groeneveld, Groeneveld 2; Buitenzorg, Amsterdamse Straatweg 57; Klein Drakenstein, Kloosterlaan 4; Schoonoord, Faas Eliaslaan 9); rond 1900 (Berg en Dal, Van Lenneplaan 12; Benthuys, Eemnesserweg 91; Rusthoek, Kennedylaan 100; Hooge Vuursche, Hilversumse Straatweg 14).

Opvallend is dat vrijwel alle buitenplaatsen werden aangelegd door burgers uit Amsterdam. Dat was al zo tijdens de eerst periode (bij voorbeeld Soestdijk), maar ook rond 1900 was dat nog steeds het geval (bij voorbeeld Berg en Dal).

Drakenstein

Drakenstein werd in 1640 gebouwd door Godard van Reede. Het huis heeft een vrij uitzonderlijke, achtzijdige vorm. De gevels zijn

vrijwel zonder decoratie, alleen de ingangspartij is geaccentueerd. Het huis ligt binnen een omgrachting. De van oorsprong formele tuin is getransformeerd tot een landschappelijk park. Op het voorplein staan twee bouwhuizen uit het begin van de 19de eeuw.

Pijnenburg

Het eerste huis werd in 1647 gebouwd naar ontwerp van Philips Vingboons. Opdrachtgeefster was Sara Hinlopen- de Wale. In de eerste helft van de 19de eeuw werd het huidige huis. Het park is in landschappelijke stijl aangelegd met diverse slingerende singels en vijvers. Het bijgebouw stamt uit 1917 en is in rustieke trant opgetrokken.

Soestdijk

Soestdijk werd gesticht rond 1650. Cornelis de Graeff liet toen (wellicht door Vingboons of Van Campen ?) een eenvoudig, rechthoekig huis bouwen. Soestdijk werd in 1674 verkocht aan prins Willem III. De landerijen werden meteen op grote schaal uitgebreid. Ook werd snel begonnen met het vergroten van het huis zelf. Maurits Post maakte daarvoor de plannen. Het huis werd met twee vleugels verbreed en twee dienstgebouwen werden opgetrokken. Een en ander gebeurde in een eenvoudige trant, aansluitend bij de heersende strakke stijl. De tuinaanleg vond werd gekenmerkt door een formele opzet. Een lanenstelsel met lange gezichtslaan, zijtuinen met parterres de broderie, vijvers en vakken met vruchtbomen kwamen tot stand. Opvallend is dat ook het gebruiksaspect in een zo royale aanleg werd opgenomen. Sommige elementen werden pas gerealiseerd ten tijde van Daniël Marot, de mogelijke architect van de uitgebreide versie van het park. Van de formele tuin resteert thans maar weinig, omdat het park vanaf 1779 in landschappelijke stijl werd gereorganiseerd. In het begin van de negentiende eeuw gebeurde dat naar plannen van J.D. Zocher Sr. en Jr. Het park is nog steeds een heel gaaf voorbeeld van de zogenaamde rijpe landschapsstijl. Het huis werd tussen 1815 en 1821 op grote schaal uitgebreid. Bouwmeester was J. de Greef. De belangrijkste verandering bestond uit het bouwen van twee grote, kwart-cirkelvormige vleugels. In het park bevinden zich diverse bouwsels, waaronder een chalet en een jachthuis, een ijskelder en een watertoren. Tegenover het huis staan diverse woningen en stallen.

Groeneveld

Marc de Mamuchet gaf tussen 1696 en 1670 de opdracht voor de bouw voor een blokvormig pand. Tussen 1755 en 1759 werden de gebogen vleugels aan het huis toegevoegd, waardoor het huis aan de voorzijde een paleisachtige allure kreeg. De ligging op een omgracht terrein en de rijk, in vergelijking met het huis "rustiek" gedecoreerde bouwhuizen versterken deze indruk nog. Op het terrein zijn ook nog een ijskelder en een boerderij te vinden. De tuin is aangelegd op een erg langgerekt perceel. De rond 1700 gangbare lange lanen vonden er makkelijk een plaats. Rond 1800 werd het park in landschappelijke stijl getransformeerd, waarbij de sterrebossen, parterres en dergelijke verdwenen. Daar voor in de plaats kwamen gazons, glooiingen en een zeer lange, slingerende vijver. Op de overgang met de landbouwgronden werd de zogenaamde Wijnberg opgeworpen van grond die beschikbaar kwam bij het graven van de vijvers. De gezichtslanen zijn onlangs weer gedeeltelijk beplant.

Klein Drakenstein
Dit huis stamt uit het einde van de 18de eeuw. Het ligt in een landschappelijk park.
Buitenzorg
Ook dit huis stamt uit het einde van de 18de eeuw maar is echter in de 19de eeuw diverse malen verbouwd. Het koetshuis is er nog steeds.
Schoonoord
Het landgoed is gesticht rond 1800 en was destijds een zeer groot buiten. Verkaveling heeft het terrein tot een bescheiden tuin verkleind. Het huis is nog intact en heeft een uitzonderlijk bouwvolume: de plattegrond is T-vormig. Aan de zijde van de weg staat een herenhuis, daarachter bevindt zich een lange, lage vleugel. De oranjerie bevindt zich vanwege de verkaveling niet meer op hetzelfde terrein als het huis; er staan echter wel drie tuinhuisjes.

Rond 1900 werden verschillende grote buitens aangelegd, alle uit zeer ruime beurs. Ze zijn fraai uitgevoerd en liggen in een royaal park.
In 1890 werd Berg en Dal voltooid, een "jachtslot", naar ontwerp van Van Rossum en Van Vught. Het gebouw is in een rijke neo-renaissance stijl uitgevoerd. Vanuit het op een glooiing gesitueerde huis heeft men uitzicht op de verdiept gelegen serpentine-vijver. Het koetshuis is ook in neo-renaissance stijl uitgevoerd. Schuin tegenover elkaar, aan weerszijden van de Eemnesserweg, liggen Benthuys en Rusthoek. Tussen de huizen liggen weilanden met boomgroepen (die het uitzicht gedeeltelijk belemmeren). Benthuys werd gebouwd tussen 1890 en 1900. Bij het ontwerpen werd geput uit de vormentaal van neo-classicisme en neo-renaissance. De voornaamste woonvertrekken liggen niet aan de voor-, maar aan de achterzijde. De laatste is namelijk op het zuiden gericht en biedt uitzicht over een rechthoekige tuin met borders en heggen. In het park bevinden zich een koetshuis en een arbeiderswoning. Rusthoek werd in 1905 gebouwd voor W. Jiskoot naar ontwerp van Th. Schill en D. Haverkamp. Het kwam in de plaats van het huis Zeerust. Het huis is een breed, paleis-achtig gebouw. Voor het huis is een weiland, waarlangs door bomen omzoomde oprijlanen lopen. Achter het huis is een vijver. Het huis zelf is gebouwd in "Um 1800" stijl, gekenmerkt door rijke decoratie herinnerend aan classicisme, barok en rococo. Het koetshuis is in neo-renaissance stijl opgetrokken, de portierswoning in neo-classicistische trant. Van nog grotere afmetingen is Hooge Vuursche, een kasteel-achtige woning, Het huis werd in 1910 gebouwd voor J. van den Bosch naar ontwerp van Ed. Cuypers. De stijl is eclectisch. De tuin bestaat zowel uit een betrekkelijk formeel gedeelte in nieuw-architectonische stijl, als een deel in landschappelijke stijl met een serpentinevijver en glooiingen.

Naast buitenplaatsen bezit Baarn ook enkele openbare parken en tuinen. De Pekingtuin was onderdeel van een oude buitenplaats, Peking,waarvan de oorsprong in de achttiende eeuw lag. Een gedeelte is verkaveld ten behoeve van woningbouw. Het Cantonpark is rijk aan exotische boomsoorten. Ook bevinden er zich een mooie kas, een parkwachterswoning en een folly. Het park was vroeger onderdeel van de buitenplaats Kanton.

Tussen de spoorlijn en de Van der Veenlaan werd rond 1900 een smal park met bossages en gazons aangelegd, met daarin een grillig gevormd bruggetje.

Iets later werd door aannemer Sweris in het Wilhelminapark een langwerpige vijver aangelegd om de door hem aangekochte bouwgrond, bestemd voor villabouw, een aantrekkelijker aanzicht te geven. Vrij kort na de aanleg zijn de randen van de vijver veranderd, zodat een onregelmatig gevormde oever ontstond.

4.9 WONINGEN EN WONINGBOUWCOMPLEXEN

Zoals is beschreven in par. 3.5.3 (deel A) en par. 4.8 (deel B) werden in Baarn in de 17e tot en met 19e eeuw in opdracht van welgestelde Amsterdammers diverse buitenplaatsen aangelegd. In par. 4.4.1 (deel A) is uiteengezet hoe na de aanleg van de spoorweg in 1874 er villaparken en villawijken ontstonden. Door de grote activiteit op het gebied van luxueuze woningbouw bevindt zich momenteel in Baarn een grote diversiteit aan woningtypen en bouwstijlen. Immers: opdrachtgevers, aannemers en architecten bouwden in de opeenvolgende periodes volgens de respectievelijke modes en trends.

Herenhuizen in neo-classicistische stijl werden gebouwd tot ongeveer 1890. Javalaan 1 (het gebouw "Holland"), Kerkstraat 25, Kerkstraat 43, Spoorstraat 2 en Amsterdamsestraatweg 18 zijn voor Baarn relatief vroege voorbeelden. Ze dateren namelijk van voor 1879, toen een begin werd gemaakt met de aanleg van villaparken. De panden zijn streng van opzet en spaarzaam gedecoreerd. Javalaan 1 bezit kuiven boven de vensters. Spoorstraat 2 is relatief uitbundig en is onder andere voorzien van gecanneleerde pilasters. Kerkstraat 43 ("Eemwijk") dateert van omstreeks 1830 en bestaat uit een hoog souterrain en 1 bouwlaag onder afgeplat schilddak. Een zeer bijzondere herenhuis-variant is het neo-barokke van circa 1890 daterende Leestraat 12. Het gebouw is op een straathoek gesitueerd en heeft de entree in een diagonale symmetrie-as. Voorbeelden van herenhuizen die tussen 1880 en 1890 in het Prins Hendrikpark zijn gebouwd, zijn Prins Bernhardlaan 1 en Lt. Gen. Van Heutszlaan 2. Het laatstgenoemde pand is opgetrokken in neo-classicistische, sterk Frans beïnvloede stijl. In de vorm van een torenvolume en asymmetrische gevels bezit het gebouw enige villa-karakteristieken.

Dit laatste is ook het geval bij de herenhuizen die tussen 1880 en 1900 werden gebouwd in neo-renaissancestijl. Deze panden verenigen het evenwichtige karakter van het herenhuis met neo-renaissancistische schilderachtigheid. Het schilderachtige effect is in deze panden bereikt door middel van asymmetrische, van decoraties voorziene gevels en in een aantal gevallen door middel van toepassing van topgevels. Illustratief hiervoor zijn de panden Prinses Marielaan 13, Kerkstraat 4, Stationsweg 24, Adelheidlaan 8 en Javalaan 3. Zij bevinden zich in of in de directe nabijheid van de destijds aangelegde villaparken. Javalaan 3 is het huis "Peking", gesitueerd aan de rand van de Pekingtuin en gebouwd in 1891 ter vervanging van het gelijknamige, in Chinese stijl opgetrokken en eind vorige eeuw afgebroken landhuis. Als overgangsvorm tussen herenhuis en villa kunnen ook worden genoemd de Frans-Italiaans geïnspireerde, neo-classicistische gebouwen Eemnesserweg 12 en 14. Het betreft hier

twee identieke, symmetrisch ten opzichte van elkaar geplaatste panden.

Vanaf ongeveer 1880 werden in Baarn villa's gebouwd. Dit gebeurde veelal in chalet-stijl, dan wel met hierop geïnspireerde vormgeving. Baarn kent tal van voorbeelden. In het Prins Hendrikpark zijn Prins Bernhardlaan 2 en 3 en Van Heutszlaan 4 de opvallendste. Prins Bernhardlaan 3, omstreeks 1890 ontworpen door Van Doornik, is uniek vanwege het zeer verfijnde houtsnijwerk, onder andere in de topgevels. In Van Heutszlaan 4 is een koloniale invloed bespeurbaar, met name in de wijze waarop decoratieve figuren als griffioenen zijn vormgegeven.

Vermeldenswaardige villa's in het Wilhelminapark en omgeving zijn Wilhelminalaan 5, 9, 10 en 14, Emmalaan 13, en Van Lenneplaan 51. Wilhelminalaan 9 is in 1883 gebouwd onder architectuur van Schill en Haverkamp uit Amsterdam en bezit een drie bouwlagen hoge, ronde toren. Als echte alpine chalets zijn uitgevoerd de panden *Dalweg 1c en Beaufortlaan 4. (de laatste* draagt de toepasselijke naam "Helvetia"). De in de periode 1880-1910 gebouwde villas zijn vrijwel alle enige mate eclectisch. In grote mate is dit het geval met de panden Julianalaan 8, waar chaletstijl is gecombineerd met neo-renaissance elementen en Emmalaan 7, waar neo-renaissancestijl is samengebracht met neo-gotiek, Jugendstil en chalet-invloeden.

Tussen 1900 en 1920 is er in Baarn een aantal villa's gebouwd in Jugendstil. Mooie voorbeelden hiervan zijn Nassaulaan 43, Bothalaan 5 en Wilhelminalaan 12. Bothalaan 5, geheten "Post Tenebras Lux", bezit op rechter hoek aan de voorzijde een bijzondere, uitkragende schoorsteen. Het pand dateert van 1910 en is ontworpen door reeds genoemde Van Doornik. Wilhelminalaan 12 wordt gekenmerkt door kantelen en gepleisterde engelenmotieven rond de belangrijkste vensters. Hoofdstraat 31-33 is een dubbele, in Jugendstil opgetrokken villa waarvan in het interieur van de rechter woning nog de orginele beschilderingen aanwezig zijn.

Het pand Dalweg 7 uit 1932 is voor Baarn enig in zijn soort, daar architect Overtoom een nieuw-zakelijk, op Dudok geïnspireerd idioom bezigde.

Vanaf 1920 werden de luxere woonhuizen in de meeste gevallen niet meer als villa maar als landhuis gebouwd. Javalaan 6, Vondellaan 43 en 55 zijn in dit opzicht exemplarisch. Gedrieën zijn ze gesitueerd in het in de jaren '20 aangelegde Pekingpark. Aldaar bevindt zich ook het conusvormige gebouw N. Beetslaan 48. Dit expressionistische, door architect Van Wamelen ontworpen gebouw wordt vrijwel volledig gedomineerd door het rietgedekte dak. Een complex dubbele landhuizen staat aan de F. Huycklaan. De door L.A. Bourt ontworpen woningen kwamen in 1920 tot stand op initiatief van woningbouwvereniging "Zonnebloem".

De woningen van de bovenlaag van de Baarnse burgerij ontstonden als inbreiding van bestaande villaparken of aan wegen in de onmiddelijke nabijheid van deze parken. Het betreft hier bouwtypes als kleine villa en gekoppelde villa. De panden Kampstraat 5-7 en 14-16, Sophialaan 23-25 en 27-29, Smutslaan 2, 4 en 7-9 en diverse panden aan de Molenweg en Nassaulaan kunnen dienen als illustratie. Aangaande de bouwstijl tonen de panden overeenkomst met de naburige, grote villa's.

De in het rapport opgenomen middenstandswoningen dateren alle van de periode 1920-1940. Met name in het in die tijd aangelegde Pekingpark is dit type ruim vertegenwoordigd. De dubbele woning

Da Costalaan 4-6 en het in gebogen vorm concaaf rondom een plantsoen gelegen blok Bilderdijklaan 31-41 zijn creaties van architect Overtoom. Torenlaan 32-50 is een mooi gecomponeerd complex bestaande uit vijf dubbele woningen. De buitenste woningen bezitten in het front een grote afgeronde aanbouw die aan beide zijden het complex afsluit. Elders in Baarn zijn nog van belang het blok middenstandswoningen Berkenweg 45-51 en de dubbele middenstandswoning Waldecklaan 2-4. Zoals vele woningen van dit type is het pand aan de Berkenweg voorzien van een ver uitkragende goot.

Vrijstaande panden (burgerwoonhuizen) zijn, afgezien van de villaparken, te vinden in heel Baarn. Hun bouwperiode beslaat nagenoeg de gehele Baarnse geschiedenis. Exemplarisch voor het dwars geplaatste type zijn de in het centrum gesitueerde panden F. Eliaslaan 26, Malvastraat 2 en Schoolstraat 22 en het door de Lage Vuursche bossen omgeven pand Hooge Vuurscheweg 3. Voorbeelden van een zogenaamd "diep huis" zijn de panden F. Eliaslaan 36 en Vondellaan 3 en 5. Vondellaan 3 en 5, waarvan nummer 3 als zomerverblijf werd gebouwd, bevinden zich aan de rand van het Pekingpark. Het hoogtepunt van de bouwproductie van dit type woningen vond plaats omstreeks 1900. Toenmalige aannemers als Sweris, Veldhuysen en Van Dusschoten wierpen zich op de ontstane markt en beconcureerden elkaar in sterke mate. Elk bouwden ze soms straten vol. Aldus ontstond onder andere een aanzienlijk deel van de bebouwing aan de Berkenlaan, Van de Heijdenlaan, Krugerlaan, Smutslaan en Nassaulaan.

Het merendeel der arbeiderswoningen bevond zich tot 1872 in het oude dorpscentrum. Tussen 1872 en 1885 werden er arbeiderswoningen gebouwd in het gebied Oosterhei. Voorbeelden van enkelvoudige woningen zijn Kerkstraat 48, Laanstraat 19, Schoolstraat 3 en Madurostraat 10. Dubbele wonigen zijn Kerkstraat 13-15 en Westerstraat 22-24. Een zeer vroeg, van ongeveer 1850 daterend woningblok is Westerstraat 8-20. De entrees van dit verhoudingsgewijs gave, van classicistische details voorziene pand bevinden zich in uitgebouwde portalen die uitkomen op een aan de andere zijde door bergingen begrensd pad.

De blokken Penstraat 19-25, Veldheimweg 28-32 en Sumatrastraat 26-36 zijn van later datum. Sumatrastraat 26-36 bestaat uit anderhalve bouwlaag onder een mansardedak, is iets verhoogd gelegen en is nauwgezet gedetailleerd. Omstreeks 1920 werden in Baarn enige woningbouwvereningingen opgericht. Zij zouden ter plaatse zorgdragen voor de bouw van een aantal woningbouw- complexen. In opdracht van de vereniging "Ons Belang" kwam het "Rode Dorp" tot stand. Rondom openbare buitenruimtes werden, door architect Van den Berg in Amsterdamse Schoolstijl ontworpen woningen van één à anderhalve bouwlaag onder hoog oplopend, rood pannendak gebouwd. Op deze wijze ontstond het Mesdagplein en ontstonden er aan de Marisstraat eenzijdig naar de straat geopende hoven.

In Oosterhei, aan de Tulpstraat en aan naburige wegen werd op initiatief van woningbouwvereniging "Patrimonium" een complex eenvoudige woningen gebouwd. Het interessantst is hier de ruitvormige stedebouwkundige opzet. In tegenstelling tot het Rode Dorp is het oorspronkelijke aanzicht van de wijk danig aangetast door vele verbouwingen. Ook woningbouwvereniging Sint Joseph gaf opdracht tot het bouwen van een complex eenvoudige woningen. Dit

complex, waarvan de gevels een enig siermetselwerk bevatten is gelegen an de Zandvoortseweg en omgeving.

Menige Baarnse arbeiderswoning is van orgine een dienstwoning, behorende bij een buitenplaats of grote villa. Zo behoorden Javastraat 8-10, 18-20, 22-24, 26-28 en vermoedelijk ook 2 en 4-6 bij het pand "Kanton", het huidige "Conservatrix". Naarmate een personeelslid hoger was in rang was zijn woning groter, hetgeen in de Javastraat nog steeds aanwijsbaar is. Javastraat 26-28 is een groot, in vakwerkstijl opgetrokken bouwwerk, dat een koetshuis, stal, garage en bovenwoningen bevat. Eemnesserweg 50 is een rijk gedecoreerde dienstwoning die is opgetrokken in chaletstijl. Het neo-renaissancistische van een toren voorziene Prinses Marielaan 11 is gebouwd als tuinmanswoning.

Toen er in de nabijheid van het buitenverblijf "Drakenstein" personeelswoningen verrezen, betekende dit de geboorte van het gehucht Lage Vuursche. De panden Dorpsstraat 12,14,16-20 en 19-23 getuigen nog hiervan. Dienstwoningen die momenteel nog deel uitmaken van een buitenplaats werden besproken in paragraaf 4.8.

4.10 BOERDERIJEN

Tot in de 19de eeuw was Baarn een kleine, voornamelijk agrarische nederzetting. In het huidige centrum van Baarn herinneren de panden Eemstraat 19 en Laanstraat 21-31 hier nog aan. Eemstraat 19 is een langhuisboerderij, daterend van ongeveer 1800. Laanstraat 21-31 was eveneens een langhuisboerderij, maar is ouder en is door ingrijpende verbouwingen nauwelijks nog als zodanig te herkennen. Andere langhuisboerderijen zijn Turfstraat 6, Wildenburgerlaan 1, Zandheuvelweg 2, Driehonderdroedenlaan 1 en Hooge Vuurscheweg 1 en 5. De drie laatstgenoemde bevinden zich in de omgeving van Lage Vuursche. In de kom van Lage Vuursche staat een 19e eeuws, voormalig stalgebouw dat opvalt door de in baksteen gedecoreerde topgevel.

Zuidereind 23 is een van oorsprong 18de eeuwse, momenteel bepleisterde dwarshuisboerderij. Het op een terp gelegen Biltseweg, is waarschijnlijk eveneens een 18de eeuwse dwarshuisboerderij, maar van dit pand resteert slechts een L-vormige bouwmassa.

4.11 BEDRIJFSGEBOUWEN

Vanwege de bescherming van het groene karakter binnen de gemeente door Koningin Emma, is in Baarn nooit grootschalige industrie ontstaan. Pas na 1900 vestigde zich een aantal kleinschalige bedrijven met een plaatselijk verzorgend karakter. Zo staat aan de Heemskerklaan 21 een vormalige ijsfabriek. Het is in 1913 in opdracht van het bestuur der Coöperatieve IJsfabriek Baarn, naar ontwerp van H. Onvlee gebouwd. Aan de Sophialaan 31 werd in opdracht van de Utrechtse Waterleidingmij. een watertoren gebouwd. De toren heeft fraaie neo-renaissance details.

5 INVENTARISATIE VAN BOUWKUNDIGE OBJECTEN

5.1. TOELICHTING

Per object zijn diverse gegevens vermeld, waaronder identificerende, historische en technische, alsmede een omschrijving, een categorie-indeling en een motivering waarom het object in de inventarisatie is opgenomen.

De motivering is verwoord volgens standaard-formuleringen. De erbij vermelde cijfers geven de mate aan waarin een en ander van belang is (aflopend van 1 tot 5, van zeer groot tot niet).

De indeling van de waarde in categorieën (aflopend van 1 tot 3) loopt in feite vooruit op de selectie-fase. Er is gekozen voor het reeds nu maken van zo 'n indeling om snel te kunnen inspelen op behoudskwesties en ter stimulering van een gemeentelijk monumentenbeleid.

De categorie-indeling is als volgt:
1: zeer waardevol op gemeentelijk niveau; van monumentale betekenis;
2: waardevol op gemeentelijk niveau; van beeldbepalende betekenis;
3: van enige waarde op gemeentelijk niveau; van beeldondersteunende betekenis.

Omtrent de zeldzaamheid van het object is nog geen uitspraak gedaan, wél omtrent de gaafheid. Met gaafheid is aangeduid in hoeverre een object zich nog in de originele toestand bevindt. De volgende onderverdeling naar type gaafheid is gemaakt:
- gaafheid wat betreft de directe omgeving;
- gaafheid wat betreft de hoofdvorm;
- gaafheid wat betreft de detaillering.

Afkortingen
Inventar. = inventarisatie
Bijz. gebied = gebied met bijzondere waarden
Bouwk. staat = bouwkundige staat
Bouwj. = bouwjaar
Bouwj. verb. = datum verbouwing
Oorspronk. functie = oorspronkelijke functie
Vindplaats bouwtek. = vindplaats bouwtekeningen
Foto neg. nummer = fotonegatief nummer